

Over Gas Gesproken

EINDRAPPORT

De rol van gas
in de Nederlandse
samenleving

Maartje Harmelink
Irene Kelder
Joana Duarte
Annette Klarenbeek
Lia Dekker

Hanze Kenniscentra
University of Applied Sciences

Energie

SAMENVATTING

Dit onderzoek is een verdiepende analyse van de vorming van de publieke opinie rondom de positie en het imago van gas en GasTerra in het bijzonder. Daarbij staat de volgende vraag centraal: *“Welke frames leven er in het publieke debat ten aanzien van gas en GasTerra en welke functie vervullen die frames voor de partijen die het frame naar voren brengen?”* Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het onderzoek gefaseerd in een Rapid Evidence Assessment (REA) en een discoursanalyse.

Een REA is een verkorte vorm van een literatuuronderzoek en resulteert in een overzicht van de actuele wetenschappelijke stand van zaken rond het gasdebat en opvattingen daaromtrent. Uit de REA blijkt dat de publieke opinie rond conventionele gaswinning geen thema is binnen de literatuur, noch het vergroten van de acceptatie daarvan. Gaswinning is in Nederland jarenlang een geaccepteerde vorm van energieopwekking geweest. De recente aardbevingen zijn echter de aanleiding voor de maatschappelijke onrust. Kennelijk is de aanname dat gas op termijn niet houdbaar is, algemeen geaccepteerd. In de bestudeerde literatuur ligt de focus namelijk op duurzame energiewinning en de factoren die de transitie daarnaar beïnvloeden.

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, benaderen we het begrip ‘frame’ in dit onderzoek vanuit de discursieve psychologie (Potter, 2004; Klarenbeek et al., 2014). In een discursieve analyse wordt ervan uitgegaan dat uitspraken ergens een reactie op zijn, dat ze onderdeel zijn van een doorlopend gesprek (Hutchby & Wooffitt, 2008). Dominante patronen vormen in deze gesprekken het uitgangspunt. Er wordt gesproken van een patroon als herhaaldelijk uit een bepaald type argument wordt geput.

Om tot een dataset te komen voor onze analyse, hebben we relevante online berichten en interacties

verzameld rond gas in den brede en GasTerra in het bijzonder. Uiteindelijk zijn twee pieken (momenten waarop de publieke berichtgeving een vlucht neemt) bestudeerd: één die het bredere gasdebat in kaart brengt, en één waarin specifiek wordt gekeken naar de beeldvorming van GasTerra.

Uit onze discoursanalyse blijkt dat burgers veelvuldig beschuldigingen uiten richting de overheid van list en bedrog. Ook wordt de suggestie gewekt dat overheid en ondernemers hun (geld)belang boven de veiligheid van de Groningers plaatsen. Deze strategieën hangen samen met een andere strategie: het creëren van slachtofferschap. Immers, wanneer er sprake is van ‘list en bedrog’ of het ‘plaatsen van geld boven Groningers’, door de één, is er ook iemand die hiervan het slachtoffer is. Door deze discursieve strategieën, wordt het dominante patroon aannemelijk gemaakt: de integriteit van de overheid en ondernemers wordt ondermijnd. In onze dataset wordt de ernst van de situatie benadrukt, waarmee urgentie voor het probleem wordt gecreëerd. Gespreksdeelnemers anticiperen hiermee tevens op de beschuldiging van zeuren. Er wordt gesuggereerd dat er echt iets aan de hand is. Dit legitimeert ook hun deelname aan de dialoog. Terwijl burgers op allerlei manieren hun weerstand vormgeven in het debat, nemen de overheid en ondernemers hier echter niet aan deel. Ze zijn in het online publieke debat nagenoeg afwezig.

Ook GasTerra is onzichtbaar in het bredere gasdebat. Wanneer er specifiek wordt gezocht naar berichtgeving over GasTerra, blijkt dat het bedrijf overwegend negatief wordt geschetst. De analyse laat zien dat GasTerra ook verantwoordelijk wordt gesteld voor de gaswinningsproblematiek. Gespreksdeelnemers beschuldigen GasTerra tegelijkertijd die verantwoordelijkheid niet te nemen. Ook blijkt dat de geloofwaardigheid van GasTerra op het

spel staat, er wordt namelijk een beeld opgeroepen van een bedrijf dat niet serieus wordt genomen. Tegelijkertijd wordt GasTerra neergezet als een organisatie die een ‘andere en volwaardige partij’ zou kunnen zijn in het debat. Dit biedt dus hoopvol perspectief voor GasTerra.

Op basis van onze analyses onderscheiden we drie discursieve kansen voor GasTerra in de interactie met de samenleving:

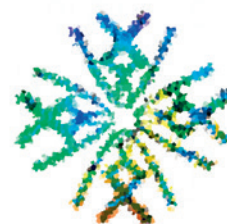
Allereerst is dit het ‘erkennen van zorgen’. Door het gebrek aan respons van GasTerra lijken de bestaande negatieve frames te worden versterkt. Door in gesprek te gaan over de zorgen van burgers, kan GasTerra het bestaansrecht van die zorgen erkennen. Dit is van belang voor het niet nog meer voeden van de weerstand.

Ten tweede kan GasTerra, door het schetsen van overzicht en het presenteren van een visie, een basis creëren op grond waarvan ze kunnen spreken. Hierbij is het belangrijk om te kijken naar de relaties tussen de deelnemers aan het debat en wat ze bereiken in die relatie.

Tenslotte kan GasTerra geloofwaardig woordvoerderschap opbouwen door in conversaties te werken vanuit het beeld dat zij het geheel (oplossing en oorzaak voor energietransitie) overziet: een *birdseyeperspective*.

INHOUD

1	INLEIDING 7
	RAPID EVIDENCE ASSESSMENT 9
1.1	Inleiding 9
1.2	Onderzoeksmethode 9
1.3	Hoofdbevinding REA 10
1.4	Conclusie 17
2	DISCOURSANALYSE 20
2.1	Inleiding 20
2.2	Methode van onderzoek 21
2.3	Resultaten: hoe wordt er over gas gesproken? 26
	Patroon 1: het in twijfel trekken van de integriteit van overheid en ondernemers 26
2.3.1	De rol van GasTerra in het debat 40
	Patroon 1: het schuiven met verantwoordelijkheden 40
	Patroon 2: het ondermijnen van de geloofwaardigheid van GasTerra 44
2.4	Conclusie 47
2.4.1	Rol van gas in de Nederlandse samenleving 47
2.4.2	Eenzijdige communicatie 47
2.4.3	Ondermijnen van de integriteit van autoriteiten 48
2.4.4	Gespreksdilemma's 49
2.4.5	Rol van GasTerra in het gasdebat 49
3	tone of voice 51
3.1	Erkennen van zorgen 51
3.2	Spreekrecht 51
3.3	Birdseyeperspective 52
	Referenties Rapid Evidence Assessment 53
	Referenties Discoursanalyse 55

INLEIDING

GasTerra is, als exclusieve verkoper van het gas uit de Groningse bodem, een cruciale ketenpartner in de energiesector in Nederland. Om deze strategische positie goed te kunnen vormgeven wil GasTerra de beeldvorming in de Nederlandse samenleving over gas en GasTerra analyseren. Men wil inzicht in of en hoe de rol van gas in de Nederlandse samenleving besproken wordt. GasTerra vraagt daartoe naar een verdiepende analyse van de vorming van de publieke opinie rondom de positie en het imago van gas en GasTerra in het bijzonder. Het lectoraat Communication & Sustainable Society van de Hanzehogeschool Groningen heeft opdracht gekregen onderzoek te verrichten.

Een verdiepende discoursanalyse naar de kracht en werking van frames moet inzicht geven en richting geven aan de tone of voice die GasTerra hanteert in haar communicatiestrategie. In dit onderzoek staat daartoe de volgende hoofdvraag centraal:

“Welke frames leven er in het publieke debat ten aanzien van gas en GasTerra en welke functie vervullen die frames voor de partijen die het frame naar voren brengen?”

Om bovenstaande vraag te kunnen beantwoorden faseren we het onderzoek in een Rapid Evidence Assessment (REA) en een discoursanalyse.

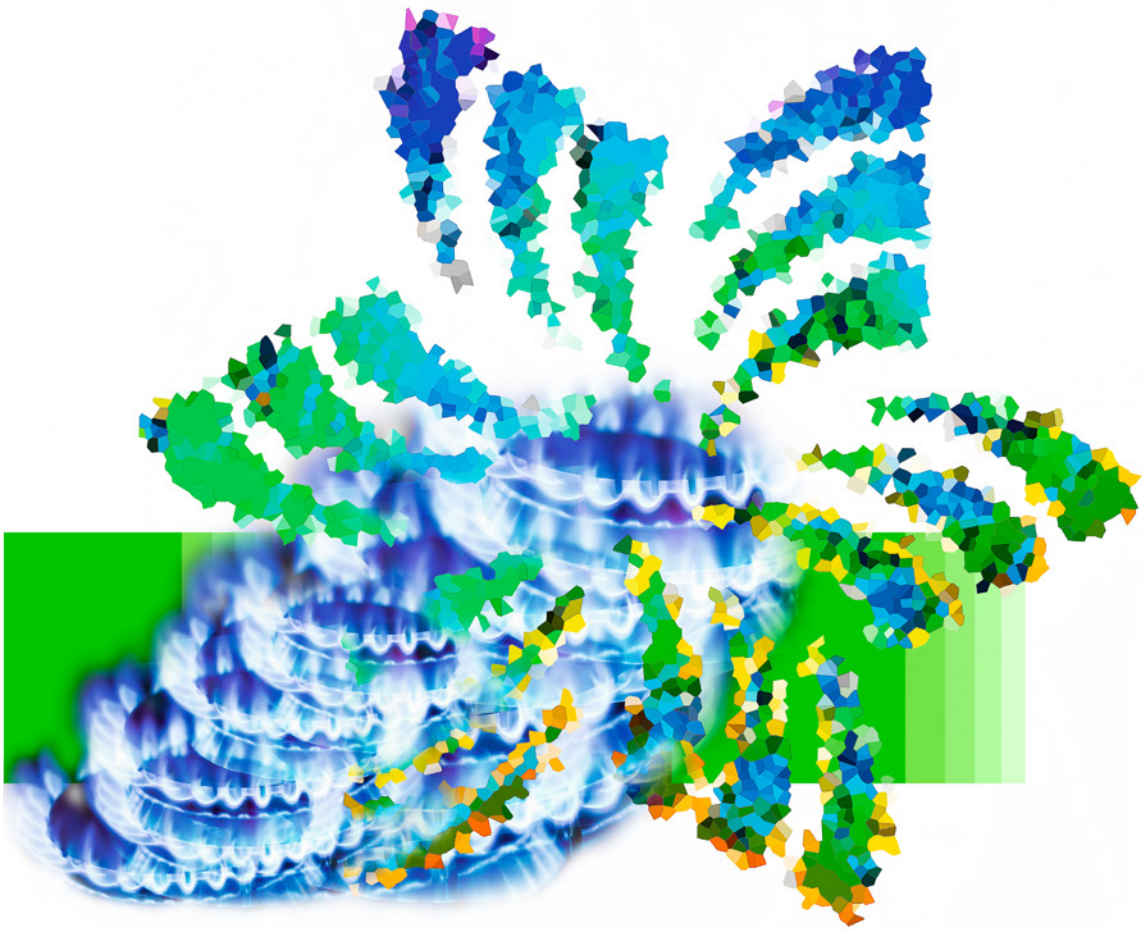
Aan de hand van de REA verkrijgen we inzicht in de meest actuele wetenschappelijke stand van zaken rond het gasdebat en opvattingen daaromtrent. Met de discoursanalyse verkrijgen we inzicht in welke frames door mensen worden gebruikt om effecten op te roepen in het gasdebat.

Leeswijzer

Allereerst zullen wij de REA bespreken (hoofdstuk 1). Met deze gestandaardiseerde methode is het mogelijk om snel en adequaat een verantwoorde inventarisatie te maken van de wetenschappelijke inzichten over de rol van gas in de Nederlandse samenleving. In paragraaf 1.2 wordt deze methode toegelicht en gaan we in op de totstandkoming van de gevonden artikelen. Daarna zullen wij ingaan op de hoofdbevindingen (1.3) van de REA en in paragraaf 1.4 volgt de conclusie.

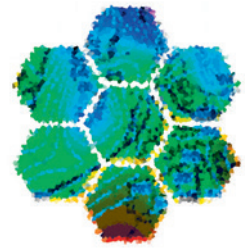
In hoofdstuk 2 presenteren we het verslag van de discoursanalyse. In de inleiding (2.1) wordt toegelicht welke vragen wij met de analyse willen beantwoorden en wordt ingegaan op de specifieke methode die wij hierbij hanteren. Daarna (2.2) zullen wij ingaan op de totstandkoming van de dataset voor de discoursanalyse. Paragraaf 2.3 laat de resultaten van onze analyse zien en in paragraaf 2.4 geven wij antwoord op onze onderzoeksvraag.

Ten slotte wordt in de *tone of voice* (3) ingegaan op de discursieve kansen voor GasTerra in de interactie met de samenleving.

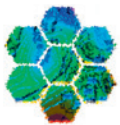
1

RAPID EVIDENCE ASSESSMENT

1.1 Inleiding

Om de positie en het imago van gas in kaart te brengen, is het belangrijk om allereerst inzicht te krijgen in de wetenschappelijke literatuur die hier al over bestaat. De methodiek van een Rapid Evidence Assessment (REA) resulteert in een overzicht van de actuele wetenschappelijke stand van zaken rond het gasdebat en opvattingen daaromtrent. De volgende onderzoeksvraag staat hierin centraal:

“Hoe wordt gas geframed in het wetenschappelijke discours?”

Dit hoofdstuk is het verslag van de REA. Als eerste beschrijven we de methode van onderzoek en de hoofdbevinding. Daarna gaan we over op de voornaamste conclusies die getrokken kunnen worden uit de bestudeerde wetenschappelijke literatuur. We beginnen met twee algemene impressies van de literatuur en vervolgen met een aantal onderwerpen waar de literatuur redelijke consensus over bereikt.

1.2 Onderzoeksmethode

Een REA is in feite een verkorte vorm van een literatuuronderzoek en kan een goede indicatie geven van de wetenschappelijke status quo. Deze verkorte vorm is in een dynamische omgeving soms te prefereren boven een langdurig onderzoek.

Beleidsmakers zijn uiteindelijk ook minder geïnteresseerd in de nuances van het wetenschappelijke debat dan in de grote lijn. Het onderzoek naar wetenschappelijke data staat immers in dienst van verantwoorde beleidsbeslissingen en is geen doel op zich. Dat geldt dus ook voor dit verslag: er is een selectie gemaakt uit de literatuur met het belang van GasTerra voor ogen.

Het gasdebat en de vorming van de publieke opinie daaromtrent zou centraal moeten staan bij deze REA. Daar zijn de trefwoorden in de wetenschappelijke databanken dan ook op gericht geweest. Al snel bleek echter dat er onder die zoektermen niet gescoord werd, met uitzondering van de discussie rond schaliegas. De termen zijn toen verlegd naar:

Tabel 1: zoektermen van zoekstring REA

	AND	AND
netherlands OR dutch citizens OR dutch population OR dutch	gas extraction OR natural gas OR bio gas	debate OR discussion OR acceptance OR “social acceptance” OR social OR resistance OR support OR opposition OR communication OR citizens OR attitudes OR opinion OR controversy OR society OR perception

Bij de zoekopdracht is gebruik gemaakt van een filter. Door de letters ‘TAK’ (Title, Abstract, Keywords) voor de zoekwoorden te plaatsen, levert de zoekopdracht enkel resultaten op van artikelen waarin deze woorden voorkomen in de titel (T), in de samenvatting/*abstract* (A) of in de trefwoorden/*keywords* (K). Deze letters zijn voor eerste en voor de laatste kolom geplaatst. Zonder deze toevoeging leverde de zoekopdracht namelijk te veel technische artikelen op en op deze manier is juist gespecificeerd op publieke acceptatie en opinies. Ook is er op deze manier getracht om de focus te leggen op de rol van gas in de Nederlandse samenleving.

De zoektermen zijn in verschillende wetenschappelijke databases ingevoerd, maar de database JSTOR leverde de beste resultaten op. Deze zoekopdracht heeft 114 artikelen opgeleverd en uiteindelijk is een selectie gemaakt op basis van drie criteria: er zijn geen technische artikelen gekozen (1), artikelen op het gebied van publieke opinie en acceptatie zijn wel gekozen (2) en artikelen op het gebied van de energietransitie zijn gekozen (3).

Ook is er nog via Google Search naar artikelen gezocht en ook zijn via de referenties van de artikelen weer nieuwe artikelen gevonden. Daarnaast is er gezocht op specifieke auteurs die nauw betrokken zijn bij het onderwerp ‘energietransitie’, bijvoorbeeld Steg en Devine-Wright. Uiteindelijk zijn er 38 artikelen intensief bestudeerd. Het oudste artikel stamt van 2004, het jongste uit 2015. Daarnaast is uiteindelijk ervoor gekozen om niet alleen artikelen te selecteren die betrekking hebben op de Nederlandse samenleving. Artikelen die bijvoorbeeld betrekking hebben op Europa, zijn namelijk ook erg interessant gebleken.

In de volgende paragraaf worden de hoofdbevindingen van de REA besproken. Er zal met nummers worden verwezen naar de artikelen die worden besproken. Aan het eind van het rapport (p. 47) zijn deze artikelen te vinden onder ‘Referenties Rapid Evidence Assessment’.

1.3 Hoofdbevinding REA

Conventionele gaswinning is geen thema

Het is niet voor niets dat de zoekstring rond gas en een debat daarover geen resultaat boekte: de publieke opinie rond conventionele gaswinning is geen thema binnen de wetenschappelijke literatuur, laat staan het vergroten van de acceptatie ervan.

Gaswinning is in Nederland jarenlang een geheel geaccepteerde vorm van energieopwekking geweest (10, 11, 19), er wordt gesproken over de verslaafdheid van Nederland aan gas (35), dat de acceptatie van andere energiebronnen in de weg zou staan.

Ten aanzien van de korte termijn wordt soms genoemd (14, 35) dat aardbevingen recentelijk maatschappelijke onrust veroorzaken. Het vergroten van de acceptatie van conventionele gaswinning is echter geen thema. Kennelijk is de aanname dat gas op termijn niet houdbaar is, want eindig en milieubelastend, algemeen geaccepteerd. De focus ligt op de transitie naar acceptatie van duurzamere alternatieven.

Ook in de huidige Nederlandse politieke discussie naar aanleiding van het plan Samsom & Klaver (gelanceerd op 24 november 2015) en de brief van 64 hoogleraren onder leiding van duurzaamheidsprofessor Jan Rotmans in aanloop naar de klimaatop in Parijs (30 november – 11 december 2015), gaat de aandacht naar kolen en kolengestookte centrales, die immers veel vervuilerder zijn dan gasgestookte centrales. Kerncentrales liggen wel gevoelig (5, 20, 23, 29), gascentrales niet. Ook binnen de meest recente politieke discussies gaat men er van uit dat de transitie naar duurzamere vormen van energie de wezenlijke oplossingen moet bieden.

De bestudeerde wetenschappelijke literatuur weerspiegelt die maatschappelijke trend, en bestudeert de transitie naar duurzame, alternatieve vormen van energie. De acceptatie van schaliegas mag wel rekenen op wetenschappelijke belangstelling (24, 27, 28, 34, 35).

Er zijn twee opmerkingen te maken over de wetenschappelijke literatuur in zijn algemeenheid. De eerste betreft de aard van de onderzoeken en positie van de onderzoekers.

De wetenschappelijke literatuur is onderling kritisch

De bestudeerde wetenschappelijke literatuur heeft als aandachtspunt de factoren die acceptatie bij het publiek bepalen. In de eerste plaats gaat het onderzoek naar acceptatie, zoals gezegd, onveranderlijk over alternatieve vormen van energieopwekking. Veel onderzoek is verricht naar windturbineparken, getijdenstroom, gebruik van biomassa en schaliegaswinning. Ten tweede is het vaak sociaal-psychologisch onderzoek.

Dat noopt tot een paar opmerkingen: allereerst is sociaal-psychologisch onderzoek buitengewoon ingewikkeld. Artikelen die kritisch kijken naar eerder onderzoek, zoals (12, 21, 38) besteden veel aandacht aan methodologische moeilijkheden bij het bepalen van waarom mensen een ontwikkeling wel of niet acceptabel vinden, en al of niet overgaan op oppositiegedrag: geregeld wordt geprobeerd alle factoren die daaraan bijdragen op logische wijze in een model te vatten (3, 8, 9, 19, 21). De vraag is dan echter welke factor is waarvoor bepalend en hoe goed te isoleren in het complex aan factoren? Welke zwaarte moet toegekend worden aan een bepaalde factor in het model, welke onderlinge invloeden kun je onderscheiden? Er zijn in dezelfde lijn modellen voorgesteld voor projectmanagement rond acceptatie van energieprojecten (7, 8, 9, 15).

Er is ook fundamentele kritiek op het maken van een model dat menselijk gedrag zou verklaren en liefst voorspellen (12, 38). Een model suggereert immers dat er een zekere logica zit in de afwegingen die mensen maken om tot bepaald gedrag te komen. Een model zou daarom ook ingezet kunnen worden bij het manipuleren van die afwegingen door te proberen een bepaalde factor meer of minder gewicht te geven: de droom van beleidsmakers ten aanzien van meer onderwerpen dan energie!

Criticasters van deze pogingen stellen dat het menselijk brein niet rationeel te werk gaat en het volstrekt ongewis is welke afwegingen op een bepaald moment de doorslag geven. Bovendien zijn modellen statisch en een mens beweegt zich door tijd en ruimte, waardoor er voortdurend

verschuivingen plaatsvinden. Het tegenantwoord van modellenbouwers is het integreren van meer contextuele en affectieve elementen in een rationeel model, waarbij door hen wordt aangegeven dat alle ingevoerde factoren van belang zijn, maar dat de precieze werking en de voorspellende waarde nader onderzocht moeten worden (8, 19, 21, 25).

De modellen, bijvoorbeeld in artikel 19 en 21 geven wel een mooi overzicht van factoren die een rol spelen bij hoe mensen tot hun oordeel en handelen komen, maar van de voorspellende waarde en vooral de mate waarin de factoren te manipuleren zijn, kan niet het heil verwacht worden.

Er wordt ook gewezen op de vooringenomenheid van de onderzoekers, bijvoorbeeld in hun vraagstelling (26, 34, 35). Veronderstellingen over wat mensen zullen vinden over een bepaald onderwerp, kleuren de vragenlijsten waardoor de concepten en symbolische representaties van de respondenten niet zuiver uit het onderzoek komen. Een voorbeeld is de verwoording van vragen naar de perceptie van windturbines: in onderzoeksvragen wordt er al vanuit gegaan dat ze ervaren worden als horizonvervuiling en als verstoring, terwijl ze ook als interessant en esthetisch fraai gepercipieerd kunnen worden. Ook onderzoekers hebben dus hun 'frames' van de werkelijkheid, die soms het zicht op de frames van anderen belemmeren.

De rol van de wetenschap en van wetenschappers komt geregeld aan de orde (6, 13, 33, 37), waarbij betoogd/aangetoond wordt dat er geregeld geen wetenschappelijke consensus bestaat over kwesties rond energiewinning, -technologie of CO₂-opslag. Onderzoekers blijken net mensen, met hun eigen voorkeuren, belangen en uitgangspunten. Ook onderzoeksinstituten zijn niet los te zien van maatschappelijke en financiële belangen. Het blijkt niet moeilijk te zijn tegenstrijdige meningen te vinden over een en hetzelfde onderwerp.

In Groningen heeft het rapport uit 2013 van Staatstoezicht op de mijnen over mogelijk te verwachten ernstige aardbevingen de knuppel in het hoenderhok gegooit (14). Voor die tijd waren er weliswaar aardbevingen, maar de commotie erover was tamelijk gering. In 1986 was de suggestie van

Dr. Meent van der Sluis, sociaal geograaf en lid van provinciale staten Drenthe, dat de aardbeving in Assen mogelijkwerijs te maken had met de gaswinning nog weggelachen door de NAM en ook het KNMI verwierp de gedachte (14). Hijzelf werd in diskrediet gebracht. Het duurde tot de ernstige beving in Huizinge van 2012 voordat enige wetenschappelijke consensus geaccepteerd werd over de relatie tussen aardbevingen en boringen en de ernst van de risico's. Tussentijds werd het zelfs nodig geacht Amerikaanse geologen in te vliegen, die overigens nauwelijks gevaren zagen (14).

Ook over de reductie van gasboringen in het Groningse veld, bestaat verschil in inzicht. De experts wijzen op naijleffecten en er is verschil van mening over wat verantwoord is met het oog op veiligheid (14). Nieuw (waarschijnlijk jarenlang) onderzoek moet uitsluitsel geven over de mogelijkheden. Het feit dat de NAM een belangrijke partij is bij dit onderzoek, ondanks het feit dat er externen toezicht houden, is een risico voor de mate waarin het onderzoek vertrouwd zal worden.

De discussie rond de winning van schaliegas in Nederlandse omstandigheden, is eveneens een mooi voorbeeld van tegenstrijdige meningen. (2, 3, 35). Ook CO₂-opslag is zo'n controversieel onderwerp (1,2). De politiek maakt uiteraard gretig gebruik van de geboden mogelijkheden om argumenten voor of tegen te destilleren uit het wetenschappelijke domein.

De relatie tussen theoretische modellen en de praktijk is ook een heikel punt. Artikel 30 toont aan dat er voorzichtigheid geboden is bij het vertrouwen op theoretische modellen. In dat geval over de toekenning van bepaalde energielabels aan woningen. Deze blijken in de praktijk niet te kloppen. De berekende mogelijkheden tot besparing zouden daardoor lager uitpakken dan voorspeld. Dat betekent een discrepantie tussen de politieke doelen die gebaseerd zijn op de theoretische modellen en de praktijk van energiebesparing.

De tweede algemene opmerking betreft het thema van onderzoek: energie.

Het thema energie is sowieso lastig

Het thema, energie, is lastig, blijkt uit de literatuur. Allereerst zijn de meeste mensen niet op de hoogte van de objectieve gegevens rond energie (6, 10, 25). Vragen over CO₂ kunnen niet correct beantwoord worden, evenmin heeft men een goede inschatting van het huidige energiegebruik en de mogelijke besparingen door, of opbrengsten van alternatieven. Dat geldt mondiaal (6).

In de literatuur die wij ter beschikking hadden, worden de 'emerging markets' of landen echter niet apart onderzocht. Het onderzoek beperkt zich vooral tot 'westerse' en/of ontwikkelde landen. Of men in India dezelfde kennis heeft of meningen is toegedaan ten aanzien van energie, -verspilling en -beperking als in Nederland valt nog te bezien.

In het algemeen is er wel een gevoel van urgentie rond energie en de eindigheid van fossiele grondstoffen. Duurzame alternatieven kunnen in hun algemeenheid op grote bijval rekenen (7, 8, 10, 11). Voor Europa is dat heel goed in kaart gebracht (8, 10).

Het feitelijke debät speelt zich af op het niveau van een concrete uitwerking van een dergelijk alternatief op lokaal niveau.

Het punt is dat mensen gewend zijn aan het gegeven dat energieopwekking centraal en 'ver weg', door 'anderen' gebeurt. Elke verandering naar decentrale energieopwekking die tastbaar en dicht bij de mensen zelf komt, is nieuw en vergt aanpassing in denkpatroon. De aard van de transitie gaat dus verder dan van conventioneel naar duurzaam (31, 32, 33, 35, 38).

Ook speelt een rol dat energie een sterk internationaal thema is. Zoals geopolitiek voor zelfstandige staten een belangrijke overweging is (36), zo geldt voor commerciële partijen dat energieprijzen door de internationale markt bepaald worden. Een pregnant voorbeeld is schaliegas: door de winning in de VS is er een overvloed aan gas op de markt, waardoor de kolenprijzen zijn gedaald. Dat betekent dat in Europa de kolengascentrales rendabeler zijn geworden en er gascentrales 'in de mottenballen' gezet zijn. Schaliegaswinning blijkt uiteindelijk dus een heel negatief effect te hebben op de CO₂-uitstoot

(35). Tegenstanders van schaliegaswinning in Nederland hebben dit lange-termijnthema binnengebracht in de discussie. Overigens pas nadat schaliegaswinning door alle partijen als onzeker en risicovol werd erkend binnen de Nederlandse situatie (35).

De lange termijn optiek is echter schaars binnen de plaatselijke weerstand tegen alternatieve energieopwekking. Bij zonne-, wind- en getijdenenergie speelt het thema van ongewenste verdringing en uiteindelijk (CO₂)milieuschade ook geen rol. In de discussie rond biomassa is het wel weer een thema (10).

Zoals eerder al gezegd, is gaswinning in zijn algemeenheid en de lange termijn daarbinnen ook geen thema op dit moment in de wetenschappelijke literatuur rond acceptatie. Gaswinning is in Nederland jarenlang een geheel geaccepteerde vorm van energieopwekking geweest, er wordt ook gesproken over de verslaafdheid van Nederland aan gas, dat de acceptatie van andere energiebronnen in de weg zou staan (35).

Ten aanzien van de korte termijn wordt soms genoemd dat aardbevingen recentelijk maatschappelijke onrust veroorzaken. Slechts een artikel (14) behandelt specifiek dat thema. In het vervolg van de REA komt dit artikel op diverse plaatsen terug. Het vergroten van de acceptatie van conventionele

gaswinning is echter totaal geen kwestie. Het geïmpliceerde uitgangspunt is dat fossiele brandstoffen op termijn niet te handhaven zijn en dat de huidige CO₂-uitstoot het wezenlijk aan te pakken probleem is.

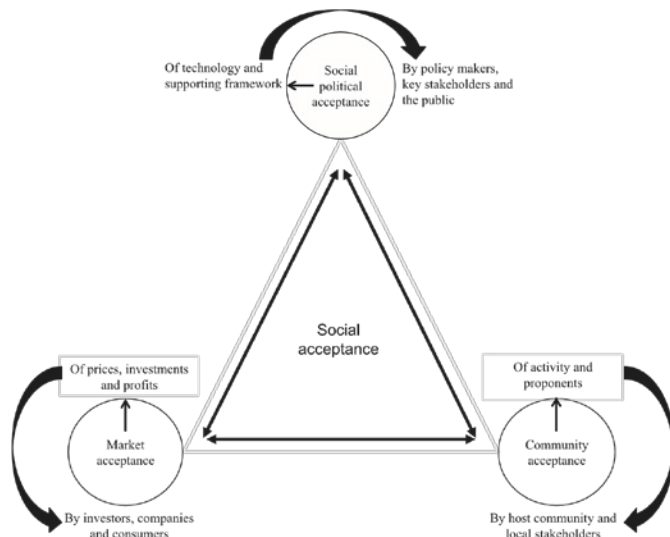
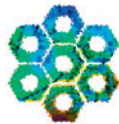
De focus binnen de wetenschappelijke literatuur ligt op de transitie naar acceptatie van duurzamere alternatieven.

Ondanks de methodologische ingewikkeldheden, bestaat er binnen de wetenschappelijke literatuur overeenstemming over een aantal trends en factoren die bepalen of een technologie of ontwikkeling geaccepteerd wordt/gaat worden. Die zouden als inspiratiebronnen kunnen dienen voor de opstelling van GasTerra in de huidige situatie rond gaswinning en bij de ontwikkelingen die gericht zijn op niet-conventionele energiebronnen. Immers ook onderdeel van de missie en visie van GasTerra.

We groeperen in het vervolg van dit rapport een aantal relevante thema's waarover binnen de literatuur consensus of overeenkomst lijkt te bestaan.

Overeenkomst binnen literatuur: model met drie actoren

In veel literatuur (2, 3, 17, 25) wordt een model met drie poten gebruikt om het soort acceptatie en relevante partijen daarin te onderscheiden:

Dit model kan helpen om de relevante partijen te blijven onderscheiden. Er bestaat namelijk een interdependentie tussen de drie componenten. Er bestaat echter geen primaat bij een van de drie componenten in de zin dat een van de drie het meest bepalend is of als eerste het groene licht moet geven. Er zijn allerlei varianten mogelijk in het samenspel: wanneer de sociaal-politieke partijen positief zijn en consistent beleid opleveren, vergemakkelijkt dat de commerciële partijen om financiële risico's aan te gaan (33). De politiek werkt vanuit sterke drijfveren van nationaal en geopolitiek belang. Zeker waar het energie betreft bepalen de nationale orde, overleven als een zelfstandige natie en stijgende inkomsten de opstelling tegenover nieuwe technologie en nieuwe energiebronnen. Binnen een kapitalistische samenleving komen daar twee factoren bij, te weten economische groei en legitimering door de burgers (12). Alle beslissingen van regeringen zijn terug te voeren tot deze componenten en een innovatie moet dus expliciet aansluiten bij deze componenten. Een nationale overheid kan sterk bepalend zijn voor het hele debat rond acceptatie. Uit onderzoek (2, 3) blijkt dat consistentie en een brede toekomstvisie daarbij bepalende factoren zijn voor de andere twee partijen om vertrouwen te hebben in het beleid.

Tegelijkertijd is het zo dat de commerciële partijen, wanneer ze zelf een technologie als kansrijk inschatten, de politiek actief masseren (lees: lobbyen) om zich gunstig op te stellen (33). De motor ligt dan geheel bij de commerciële partijen. Burgers worden uiteindelijk vanzelf consumenten, is dan de gedachte. Burgers stellen zich bij ontwikkelingen met een sterk technologische component afwachting op: ze laten de commerciële partijen het initiatief en de risico's nemen. Ze stappen pas in wanneer het voor hen als consument interessant wordt (33).

Het verlenen van een 'licence to operate' ligt o.a. in handen van een gemeenschap, naast het officiële vergunningentraject. Artikel 2 concludeert dat dat vergunningentraject aangepast zou moeten worden om de verantwoordelijkheden en belangen van stakeholders uit alle drie 'poten' van het model beter te dienen.

Een aparte positie nemen wetenschappelijk instituties in. Bij ingewikkelde debatten, zoals bijvoorbeeld rond de risico's en onzekerheden van schaliegaswinning, zijn de wetenschappers verdeeld, en kunnen voor- en tegenstanders naar hartenlust gebruik maken van tegenstrijdige rapporten en meningen (16, 37, 38). Bij veel nieuwe technologie zijn er geen harde wetenschappelijke gegevens beschikbaar en is het een kwestie van inschattingen en extrapolatie. Dat verzwakt de autoriteit van de wetenschap binnen het debat. Feitenkennis kan zowel een positieve als negatieve invloed hebben op de acceptatie, al naar gelang de aard van het debat (6, 19).

Er blijken grote verschillen te kunnen bestaan in de perceptie van een energiekwestie bij de verschillende stakeholders, waardoor het onderscheiden van de stakeholders en het analyseren van hun belangen en positie in een debat interessante inzichten kan opleveren. Artikel 2 toont bijvoorbeeld aan dat er een verschil van mening bestaat over de mate waarin de gemeenschap betrokken moet worden bij de besluitvorming rond energiekwesties tussen de E&P bedrijven (exploration & production) en de stroombedrijven (de power companies), terwijl de publieke opinie geneigd is hen onder een noemer te scharen. E&P bedrijven geloven minder in de positieve invloed van betrokkenheid bij de besluitvorming op de sociale acceptatie dan de andere stakeholders.

Overeenkomst: het populaire NIMBY is wetenschappelijk niet hard te maken

Vaak wordt het 'Not In My Back Yard'-bezwaar als voornaamste drijfveer gezien van mensen die ageren tegen lokale experimenten met alternatieve energieopwekking. Het klopt dat diezelfde opposanten zich in het algemeen meestal positief uitlaten over het belang van alternatieven, maar desalniettemin bezwaar hebben tegen de experimenten in hun directe omgeving.

Binnen de wetenschappelijke literatuur wordt erop gewezen (26) dat het de reële bezwaren die mensen kunnen hebben op onheuse manier van

tafel veegt en er geen empirisch bewijs is dat de nabijheid van een alternatief de doorslaggevende of meest belangrijke factor is bij de weerstand (38). Het debat rond gaswinning in de Waddenzee laat ook duidelijk zien dat niet-omwonenden zich krachtig kunnen organiseren als tegenstanders (13, 26, 37, 38).

Overeenkomst: factoren die een belangrijke rol lijken te spelen bij publieksacceptatie

Het gaat bij het onderstaande steeds om de *perceptie* van rechtvaardigheid en vertrouwen, niet zozeer om de ‘objectieve’ rechtvaardigheid en vertrouwen (20, 33). Bovendien kan die perceptie verschillen bij leden van dezelfde gemeenschap. Wat precies het verschil in perceptie veroorzaakt, blijft echter onvoorspelbaar (8, 33). Waarden die mensen koesteren, lijken attitudes sterk te beïnvloeden (20, 23).

Er moet sprake zijn van *distributie rechtvaardigheid*: d.w.z. de kosten en baten moeten eerlijk verdeeld worden. In ieder geval moet er voordeel zijn voor de plaatselijke gemeenschap als geheel, versus het voordeel voor een externe partij of een enkeling. Dus ook werkgelegenheid (1, 2, 4, 10) of financiële baten, van bijvoorbeeld gas (14).

Ook moet er sprake zijn van *procedurele rechtvaardigheid*, d.w.z. er moet een eerlijk besluitvormingsproces zijn waarbij alle stakeholders de kans krijgen om mee te doen. Lokale visie en lokale besluitvormingsprocessen zijn essentieel. Alsmede de bereidheid om zelf ook te veranderen en aan te passen. Het moet van twee kanten komen. Bezorgdheid bij burgers doet alle andere argumenten verbleken (14, 39), en moet daarom uiterst serieus genomen worden.

In Groningen blijkt (14) dat burgers zich om allerlei zaken druk maken in relatie tot de aardbevingen. We sommen hier de zorgen op: schade aan huizen; waardedaling van huizen; kans op dijkdoorbraken; schade aan de gezondheid; gevoelens van onzekerheid en toenemend wantrouwen en

boosheid. Ook de eerstgenoemde, meer ‘objectieve’ zorgen hebben een sterk emotionele component: schade aan je huis wordt ervaren als extreem stressvol omdat je juist thuis veilig zou moeten zijn. Psychische gezondheidsschade is emotioneel van aard en slecht te kwantificeren.

Een luisterend oor, maar ook daden (2, 10, 14) worden gevraagd. Een variant op ‘put your money where your mouth is’, zou kunnen luiden: ‘act according to your mouth’. Eenrichtingsverkeer wordt niet gewaardeerd (2, 10, 14, 39). De verzachtende maatregelen die getroffen zijn in Groningen door de NAM richten zich vooral op de objectiveerbare schade en behelzen bouw- en compensatiemaatregelen. Gebleken is echter dat het gevoel van wantrouwen en onzekerheid zich uitstrekt voorbij het inschakelen van een aannemer.

Er moet sprake zijn van *vertrouwen*, d.w.z. vertrouwt de lokale gemeenschap de informatie en bedoelingen van de investeerders en actoren, vooral die van buiten de gemeenschap? Hoe integer vinden burgers de verschillende stakeholders?

Ngo's en wetenschappers worden meer vertrouwd dan de belanghebbende industriële, commerciële partijen. Die laatste partijen worden rondt slecht vertrouwd (19), ze zouden alleen oog hebben voor financieel gewin en eigenbelang. De lokale overheid wordt meer vertrouwd dan de nationale overheid). Vooral de nationale overheid moet het ontgelden (4, 10, 14, 17, 19, 32). Eenmaal ontstaan wantrouwen is later nauwelijks terug te draaien (4, 14, 17, 39). Excuses aanbieden, zoals de NAM heeft gedaan, bewijst dat men zich bewust is van het wantrouwen dat de Groningers koesteren, maar moet gepaard gaan met consistent gedrag. Dat laatste lijkt niet altijd het geval (14).

Dat *kennis* een factor is bij acceptatie van alternatieve energieopwekking wordt verondersteld. Aangenomen wordt dat kennis leidt tot een hogere acceptatie en een consistentere en vastere mening, die minder gevoelig is voor (emotionele) beïnvloeding. We herkennen hierin het Elaboration Likelihood Model van Petty & Cacioppo (1986).

In alle modellen, bijvoorbeeld in artikel 19 en 21 wordt aan kennis apart gewicht toegekend.

Artikelen 6, 15 en 19 problematiseren de invloed van kennis. Artikel 15 onderzoekt bijvoorbeeld de Nederlandse situatie rondom de CO₂-opslag. Inderdaad blijkt dat meer kennis van CO₂ en van CO₂-opslag leidt tot een positievere houding dan weinig kennis. De verschillen zijn echter heel klein. Bovendien wijst de onderzoekster erop dat de causale verbanden tussen kennis en attitude daarmee niet aangetoond zijn. Artikel 10 is stelliger wanneer het beweert dat hoe hoger het kennisniveau van de lokale gemeenschap is, hoe meer acceptatie er is (10).

Er zijn veel misverstanden en misconcepties rond energie(verbruik). Eerlijkheid daarover is van wezenlijk belang. Wanneer commerciële partijen vooral communiceren over het algemene belang dat ze een warm hart toedragen en hun eigen belangen verzuimen te vermelden, wakkert dat wantrouwen alleen maar aan (19). Zo moeten ook bekende risico's of bezwaren en onzekerheden volledig en transparant gecommuniceerd worden. Deel eerder te veel dan te weinig, is het advies (10). In artikel 14 over de Groningse situatie wordt uitvoerig stil gestaan bij de tegenstrijdige communicatie van de NAM, waardoor burgers en ook de provinciale overheid weinig aanleiding zagen om de NAM te vertrouwen.

Praktische informatie richting oplossingen doet het beter dan algemene kennis rond abstracte gegevens (10). Het kennisniveau over energie en energie-oplossingen is in het algemeen laag (6, 13, 25). In het algemeen zit het grote publiek echter niet te springen om informatie (17). Kennis kan een positieve invloed hebben op de perceptie van nieuwe energieopwekking of – opslag, maar kan ook het tegengestelde effect hebben (6). Mensen integreren informatie beter in hun evaluatie en oordeelsvorming wanneer ze de bron vertrouwen (19). Ook nemen mensen eerder informatie op die aansluit bij hun reeds bestaande kennis en vooral bij hun meningen en waardeoordelen (19).

Kranten zijn eerder een *bron van kennis-verwerving* dan televisie, radio en internet (15),

maar kranten geven voorrang aan actualiteit, niet aan informatievoorziening. Rond de klimaatop in Parijs zien de meeste kranten kans actualiteit en informatie te combineren, maar het effect daarvan is (nog) niet onderzocht. De invloed van social media is niet apart onderzocht binnen het corpus.

Beïnvloeding via media en directe contacten kan overigens alleen wanneer het publiek ook ruim de gelegenheid krijgt met de eigen peer group te spreken. Familie en vrienden blijken onveranderlijk de voornaamste beïnvloeders van mensen (16). In die zin zou de conclusie kunnen zijn dat social media dus heel belangrijk zijn, aangezien die voldoen aan die voorwaarde.

Overeenkomst: Framing is belangrijk

De zoekstring bevatte woorden zoals *debate*, *attitudes* en *communication*, dus het is niet verwonderlijk dat er artikelen gevonden zijn met framing als onderwerp, te weten 11, 12, 13, 27, 34, 35 en 36.

Alle artikelen laten zien dat framing een vruchtbare manier kan zijn om naar het debat te kijken. Deze spelen zich immers af binnen bepaalde 'storylines'. Binnen die verhalen zetten mensen hun waardenpatroon neer en herkennen ze de waarden die hen drijven. Zo is het een heel verschil of mensen denken over ethanol vanuit het oogpunt van het milieu of vanuit voedsel. Al komen ze misschien beiden uit op het afwijzen van deze bio-brandstof (16).

Wanneer je iets voor elkaar wilt krijgen, is het nodig om aan te sluiten bij de frames van degene die je wilt 'veranderen' of die je nodig hebt. Ten aanzien van de politieke beïnvloeding geldt dus dat je direct moet aansluiten bij de belangrijkste denkbare van een landelijke overheid, namelijk nationale veiligheid en autonomie, economische groei, toegang tot energie, veiligheid, (economische) efficiëntie en leefomgeving. Let op: grensoverschrijdende zorg voor het klimaat zit daar dus niet bij! Wanneer de frames niet (voldoende) aansluiten, is de kans op een gewillig oor bij de ander minimaal (12).

De laatste tijd bestaat er een spanning tussen de verhaallijn die suggereert dat marktpartijen verantwoordelijk zijn voor energietransitie richting ‘decarbonisatie’ en die waarbinnen de overheid het primaat heeft. Deze onduidelijkheid over verantwoordelijkheden kan zorgen voor tegenstrijdige verhaallijnen, terwijl partijen tot op heden wederzijds afhankelijk zijn (1).

De aanname dat je moet aansluiten wat frames betreft, geldt eveneens voor beïnvloeding van gemeenschappen: artikel 26 stelt bijvoorbeeld dat inwoners een duidelijke symbolische representatie van hun ‘plek’ hebben, die bepaalt in hoeverre ze nieuwe technologie als een verrijking of verarming van die plek ervaren. Aansluiten bij en versterken van het speciaal-zijn van de eigen plek is dus nodig om acceptatie te verkrijgen. Concreet naar de Groningse situatie vertaald: een dorp op het Hogeland en een uit de veenkoloniën zijn niet hetzelfde wat waardering en inschatting van hun leefomgeving betreft.

Taalgebruik, namelijk symbolische representatie, geeft de sleutel tot inzicht in de gebruikte frames. Het is niet voor niets dat het tweede deel van het onderzoek voor GasTerra bestaat uit een analyse van het gevoerde discours.

1.4 Conclusie

Uit de Rapid Evidence Assessment (REA) kan het volgende worden geconcludeerd:

- 1 In de wetenschappelijke literatuur staat het thema gas niet centraal. Dat fossiele brandstoffen vervuilen en dat de maatschappij er vanaf moet, wordt bekend geacht. Consensus bestaat ook in de feit dat gas relatief schoon is t.o.v. andere fossiele brandstoffen. Het is echter af te raden om de voordelen van gas t.o.v. bijv. kolen te benadrukken, want dat is een nationaal (of zelfs globaal) voordeel over de rug van de Groningers heen. De discussie is immers al genoegzaam verengd naar aardbevingsproblematiek met de Groningers als slachtoffer.

- 2 In het algemeen is de bevolking overtuigd van de eindigheid van fossiele brandstoffen en is er een goed klimaat voor het introduceren van alternatieven

GasTerra heeft het ontwikkelen en stimuleren van die alternatieven in zijn missie en visie staan en zou daar dus meer mee kunnen doen.

De lange termijn van (alternatieve) energieopwekking en -gebruik is nu nauwelijks onderdeel van de discussie. Nederland loopt daarin internationaal zelfs achter, terwijl het zo’n technologisch hoogontwikkeld land is. Meer initiatief pakken in het debat over de langere termijn, zou een belangrijkere plek in dat debat kunnen opleveren.

- 3 Het lijkt, op basis van de literatuur, zinvol om te anticiperen op het feit dat energieopwekking dichterbij huis zal komen. Niet meer de ‘ver van mijn bed’ show zal zijn. Tegelijk moet je het burgers zo gemakkelijk mogelijk maken en alles ver uitontwikkelen voordat burgers het echt aantrekkelijk vinden. Daar kan een rol voor GasTerra liggen: intermediair zijn wat usability betreft.
- 4 Er is een duidelijk gebrek aan kennis over energieopwekking, -gebruik en alternatieven geconstateerd bij de gemiddelde burger. Daar ligt wellicht een kans voor GasTerra.
- 5 Uit de literatuur blijkt dat de rol van de wetenschap en die van wetenschappers bepaald niet onomstreden is. Partijen in een debat nemen de kans waar om alleen hun welgevallige onderzoeken te citeren.

In dat licht is het opmerkelijk dat het laatste rapport van Staatstoezicht op de mijnen zonder kritiek door burgers is ontvangen. Misschien is het feit dat dit rapport het somberste is, daar debet aan. Eerdere rapporten bleken achteraf te optimistisch. Het nieuwe rapport – door grotendeels de NAM-, waar Kamp van zegt dat hij zich er op zal baseren wat beslissingen in de toekomst betreft, is risicovoller wat receptie betreft. Zeker wanneer het optimistischer is dan het laatste rapport, kan het op weerstand rekenen. Inmiddels is het zo dat het Staatstoezicht op de Mijnen (SodM) het recentste NAM-onderzoek

in twijfel trekt en als te optimistisch karakteriseert (Dagblad van het Noorden, 5 januari 2016). De literatuur wijst uit dat het verstandig is dat betrokken partijen elke schijn van belangenverstrengeling binnen wetenschappelijk onderzoek vermijden. Het ‘bashen’ van onderzoekers, zeker wanneer dat later teruggetrokken moet worden, blijkt een enorme afrader.

- 6 De literatuur geeft handvatten voor het onderscheiden en analyseren van de verschillende stakeholders binnen het energiedebat. Het is verstandig om dat steeds nauwgezet te doen. De veronderstelling dat de NAM en GasTerra en vervolgens Gasunie dezelfde belangen en veronderstellingen hebben, is niet bij voorbaat waar. Zelfs binnen eenzelfde soort cluster, kunnen de verschillen groot zijn, blijkt.
- 7 Uit de literatuur blijkt dat theoretische modellen er in de praktijk enorm naast kunnen zitten. Daarom is het goed om voorzichtig te zijn met theoretische modellen in relatie tot de praktijk.
- 8 Recepten voor het ‘manipuleren’ of voorstellen van publieksreacties zijn er niet. De modellen die rationele besluitvorming integreren met affectieve en contextuele factoren zijn wel bruikbaar om te denken aan factoren die een rol zouden kunnen spelen. Ze kunnen als een soort checklist werken.
- 9 De wetenschappelijke literatuur haalt de populaire gedachte onderuit dat er bij bezwaren en protesten tegen (alternatieve) energieopwekking vooral sprake is van Not In My Back Yard (het NIMBY-bezwaar). Daarom is het verstandig mensen niet bij voorbaat weg te zetten onder het motto NIMBY. Dat geldt voor alternatieve vormen als windturbines, maar net zo goed voor het gasdebat. Soms zijn de ingebrachte bezwaren reële bezwaren immers (je huis zal maar gestut moeten worden!) en ook anderen, d.w.z. ‘externen’ van buiten Groningen, kunnen zich in de discussie mengen. Het is interessant om te zien in hoeverre alle commotie waar GasTerra nu onderzoek naar laat doen, ook werkelijk alleen regionaal is of ook landelijk opgepakt wordt door

burgers (niet alleen door media, die beroepsmatig verslag doen). De Waddenzee trekt bijvoorbeeld veel landelijke bezorgdheid. Misschien ‘boft’ het noordelijke debat op dit moment, maar het kan ook omslaan. De schaliegasdiscussie werd zeer landelijk opgepikt.

- 10 De literatuur zegt dat distributie rechtvaardigheid een belangrijke factor is bij publieksacceptatie (van alternatieve energieopwekking).
De constructie rond gaswinning en vooral gasbaten is echter helemaal dichtgetimmerd en geeft de nationale overheid zeer veel financieel belang bij gaswinning. Dat maakt het ingewikkeld om tegenmoet te komen aan de distributie rechtvaardigheid. In de discussie (zie discoursanalyse) komt dan ook geregeld naar voren dat ‘iedereen’ profiteert, behalve de Groningers. Dat klopt feitelijk ook, in die zin dat Groningers op dezelfde manier profiteren als Amsterdammers. Er is geen zichtbaar extra profijt. De werkgelegenheid bijvoorbeeld, wordt niet benadrukt en zal ook niet erg groot zijn. De kansen voor gas in dit opzicht zullen niet groot zijn. Wel voor alternatieve energieopwekking (en op dit moment voor de bouwwereld, maar dat terzijde).
- 11 Een andere belangrijke factor bij publieksacceptatie is procedurele rechtvaardigheid. De noodzakelijke tweezijdigheid van het communicatieproces moet ook in gedrag omgezet worden, wil het geloofwaardig zijn.
De NAM pakt nu vooral de objectieveerbare schade op, terwijl onderzoek uitwijst dat het vooral de emotionele, subjectieve, schade is waar het hele aardbevingsdebat van doortrokken is. Het is niet aanwijsbaar dat het publiek voldoende emotionele ondersteuning ervaart.
- 12 Vertrouwen is een sleutelwoord. Dat vraagt om consistent en waarachtig gedrag. Een lijn die GasTerra nu inzet, moet daarom goed doordacht en intern gedragen worden door alle gremia. Interne communicatie zal daarom een essentieel onderdeel van het traject moeten zijn.
- 13 Eerlijkheid is geboden. Ook wanneer mensen je boodschap niet leuk zullen gaan vinden, kun je er maar beter eerlijk dan verdoezelend over zijn.

Dat vraagt in eerste instantie om een stevige, consequente en zelfverzekerde koers. Er zal veel gevraagd worden van het management van GasTerra, niet alleen van de communicatieafdeling.

Wanneer men twijfelt of wanneer er onzekerheden zijn, is het advies wederom: wees daar eerlijk en transparant over. Alles beter dan iets stellig beweren en daar later op terug moeten komen.

- 14** Dat kennis een factor is bij acceptatie van (alternatieve) energieopwekking wordt verondersteld. Aangenomen wordt dat kennis leidt tot een hogere acceptatie en tot een consistentere en vastere mening, die minder gevoelig is voor (emotionele) beïnvloeding. In alle besluitvormingsmodellen wordt aan kennis apart gewicht toegekend.

Geconstateerd is al (conclusie 4) dat er grote kennishiaten zijn rondom energie bij het publiek in zijn algemeenheid. Er liggen hier dus kansen.

De relatie tussen informatie en kennis is een populair thema binnen de communicatiewetenschap. Idealiter is de relatie lineair: informatie leidt tot kennis. Helaas voor degene die die kennis wil aanbrengen, is het proces een stuk gecompliceerder.

Informatie moet nuttig zijn voor mensen. Dat is het in het algemeen alleen wanneer het aansluit bij hun directe interesses en leefwereld. Mensen kunnen verder het meest uit de voeten met concrete informatie.

- 15** Voor succesvolle communicatie, d.w.z. communicatie waarin de partijen open willen staan voor de boodschap van de ander en die begrijpen, is het nodig om de gebruikte frames op elkaar aan te laten sluiten. In dit geval wil GasTerra iets van andere partijen en zijn zij dus vooral degenen die zich moeten aanpassen wat frames betreft. Interessant is in dit verband het aansluiten bij de frames die te maken hebben met de 'plek'.

Het Hogeland is bijvoorbeeld een specifiek stuk Groningen, met een eigen traditie. Het Hogeland staat bekend om zijn scherpe (historische) tweedeling tussen herenboeren en keuterboeren/landarbeiders. In de negentiende en

twintigste eeuw leidde deze sociaal-economische tegenstelling vaak tot stakingen en gewapende uitzettingen. Er is dus een traditie van verzet. En een traditie van gevoelde sociale ongelijkheid. Maar ook van trots op de welvaart en de schoonheid van het landschap. De veenkoloniën hebben een andere traditie.

Het is zinvol om te weten welke historie en culturele lagen er aanwezig zijn bij de verschillende publieksgroepen in de provincie. Dat kan een aantal 'gevoeligheden' verklaren.

- 16** Kranten zijn eerder een bron van kennisverwerving dan televisie, radio en internet. Sociale media krijgen in de bestudeerde literatuur geen expliciete aandacht, maar voldoen wel aan een aantal criteria die genoemd worden voor invloedrijke communicatie. Zo voldoen ze aan de eis dat mensen vooral beïnvloed worden door hun eigen peer group. Daarnaast komt uit de literatuur dat deskundigen geraadpleegd moeten kunnen worden wil informatie tot kennis leiden. Ngo's worden meer vertrouwd dan marktpartijen, zoals GasTerra. Ook de plaatselijke overheid doet het beter wat dat betreft dan de landelijke. Intensief contact met en een goede informatievoorziening naar die partijen/stakeholders vanuit GasTerra is dus belangrijk wat externe communicatie betreft. Communicatie met de burger hoeft immers niet steeds rechtstreeks.

Uit de REA blijkt dat publieke opinie rond conventionele gaswinning geen thema is binnen de wetenschappelijke literatuur. Gas is van de fossiele brandstoffen verreweg de meest geaccepteerde. Ten aanzien van de korte termijn wordt genoemd dat aardbevingen recentelijk maatschappelijke onrust veroorzaken. Het vergroten van de acceptatie van conventionele gaswinning is echter geen thema. In de literatuur ligt de focus juist op de transitie naar acceptatie van duurzamere alternatieven.

2

DISCOURSANALYSE

2.1 Inleiding

GasTerra wil de wijze waarop er over gas gesproken wordt in de samenleving onderzoeken. Zij wil achterhalen hoe de beeldvorming is over gas en of er al dan niet verwezen wordt naar GasTerra. Een verdiepende discoursanalyse naar de kracht en werking van frames moet daarover inzicht geven en richting geven aan de communicatiestrategie. In dit onderzoek staat daartoe de volgende hoofdvraag centraal:

“Welke frames leven er in het publieke debat ten aanzien van Gas en GasTerra en welke functie vervullen die frames voor de partijen die het frame naar voren brengen?”.

In dit hoofdstuk beschrijven we de resultaten van een discoursanalyse over de beeldvorming ofwel frames over gas en GasTerra. De analyse laat zien welke frames in de samenleving worden opgeroepen in het gesprek over gas. De aandacht is met name gericht op de functies van deze frames. We willen achterhalen welke effecten deze oproepen. De resultaten bieden inzicht in:

- › de inhoud en vorm van het debat over gas in de Nederlandse samenleving
- › de belangrijkste gespreksdilemma's die zich voordoen in het gasdebat
- › de rol van GasTerra in het discours

Frames

Om de frames ten aanzien van het gasdebat in kaart te brengen, benaderen we het begrip ‘frame’ in dit onderzoek vanuit de discursieve psychologie

(Potter, 2004; Klarenbeek et al., 2014). De discursieve psychologie gaat ervan uit dat mensen in gesprekken met anderen een bepaalde versie van de werkelijkheid benadrukken en de geloofwaardigheid van deze versie opbouwen. Hiertoe passen ze een overtuigingstechniek toe, genaamd ‘framing’ (Aarts & van Woerkum, 2008). De techniek bestaat eruit woorden en beelden zo te kiezen, dat daarbij impliciet een aantal aspecten van het onderwerp wordt benadrukt. Hierdoor wordt een bepaalde versie van de werkelijkheid aannemelijk gemaakt. Frames komen dus tot stand als onderdeel van een gesprek. Ze impliceren interactie en kunnen een gesprek ‘sturen’ – namelijk door het in de door de spreker gewenste richting te ‘framen’ (Pan & Kosicki, 2001).

In een discursieve analyse gaat men ervan uit dat uitspraken ergens een reactie op zijn, dat ze onderdeel zijn van een doorlopend gesprek (Hutchby & Wooffitt, 2008). Dat wil zeggen dat de betekenis van uitspraken door burgers en stakeholders over gas niet worden opgevat als een vanzelfsprekendheid, maar dat de aandacht uitgaat naar de manier waarop mensen betekenis toeschrijven aan uitingen door bepaalde interpretaties te tonen. Het is daarom van belang de gevonden uitspraken vanuit hun context te benaderen.

In de beschrijving van de discoursanalyse vormen dominante patronen het uitgangspunt. We spreken van patronen als herhaaldelijk uit een bepaald type argument wordt geput. Deze patronen komen door bepaalde constructies in taal tot stand: gespreksdeelnemers zetten verschillende discursieve strategieën en retorische middelen in om het patroon aannemelijk te maken.

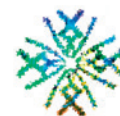
Bewust of onbewust streven mensen in hun gesprekken bepaalde ‘effecten’ (of ‘doelen’) na: ze willen de ontvanger overtuigen van een bepaalde werkelijkheid en dichten elkaar daarbij bijvoorbeeld

ook bepaalde ‘rollen’ en verantwoordelijkheden toe. Om dergelijke doelen te bereiken, moeten ze geloofwaardig zijn. Echter, omdat geloofwaardigheid niet vanzelfsprekend is, heeft een spreker per definitie een zogenaamd gespreksdilemma (bijvoorbeeld: de onschuld of objectiviteit van de spreker staat op het spel). Bijvoorbeeld de burger die iets vertelt over zijn keuze voor gas in plaats van zonne-energie. Mogelijk wil deze voorkomen te worden aangesproken een burger te zijn die duurzaamheid veronachtzaamt. Hij kan bijvoorbeeld de irreële hoge kosten voor aanschaf van zonnepanelen benadrukken.

Al pratende proberen we door bepaalde frames ofwel discursieve strategieën toe te passen aan het probleem tegemoet te komen. Wanneer het gaat om onze objectiviteit, zullen we ons bijvoorbeeld eerder profileren als expert dan als persoonlijk betrokkene bij het onderwerp. Een systematisch overzicht van discursieve strategieën van de verschillende stakeholders zal richting geven aan *de tone of voice*.

2.2 Methode van onderzoek

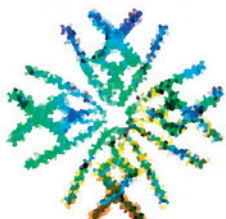
Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, hebben we relevante berichten en interacties verzameld rond gas in den brede en GasTerra in het bijzonder. Om tot een geschikte dataset te komen voor onze discoursanalyse, zijn allereerst zoektermen gedefinieerd die de basis hebben gelegd voor de zoekopdracht. De zoekstring (combinatie van zoektermen die als zoekopdracht worden ingevoerd in een zoekmachine) is in samenspraak met GasTerra bepaald en is meerdere keren aangepast. De zoekstring is een combinatie van relevante onderwerpen, actoren en plaatsen. Zie onderstaande tabel voor een overzicht van de zoektermen:

Tabel 1: overzicht van zoektermen van zoekstring

Onderwerpen

gas, gasdebat, “gas debat”,
gaswinning, “groene energie”,
“duurzame energie”,
energietransitie, energiedebat,
aardbeving, aardbevingen,
gasproductie, gaskraan,
gasveld, groningenveld,
slochterenveld, “slochteren
veld”, aardbevingsschade,
schadeherstel, aardgasbaten,
schaliegas, warmtevisie

Actoren

GasTerra, “NAM”, “nederlandse
aardolie maatschappij”,
exxonmobil, exxon, “EBN”,
“energiebeheer nederland”,
“ministerie van economische
zaken”, “henk kamp”, “minister
kamp”, “staatstoezicht op
de mijnen”, “sodm”, “KNMI”,
“koninklijk nederlandse
meteorologisch instituut”,
gasunie, “groen front”,
groenfront, milieudefensie,
“groninger bodem beweging”,
“GBB”, “TNO”, “NOGEPA”,
“nederlandse olie en gas
exploratie en productie
associatie”, “tulip oil”,
“schalievrij nederland”

Plaatsen

groningen, loppersum,
slochteren, hoogezand,
“ten boer”, terschelling,
eemshaven, drenthe, friesland

De zoekopdracht levert dus altijd een onderwerp op (bijvoorbeeld gasdebat of aardbeving) in combinatie met een actor (GasTerra) en een plaats (Groningen). Om de berichten te ontsluiten, is gebruik gemaakt van het social media monitoring programma 'Coosto'. Er is gezocht op Twitter, Facebook en LinkedIn naar berichten tussen 1 januari 2009 tot 21 mei 2015. Omdat Coosto slechts overzichten levert vanaf 1 januari 2009, zijn gebeurtenissen van vóór deze periode in deze studie niet meegenomen. De zoekopdracht leverde 25.923 berichten op. Deze grote hoeveelheid vraagt om een hanteerbare selectie voor nadere analyse van de data. Belangrijk voor de

eerste selectiestap is dat we ervan uitgaan dat *ten tijde van intensieve publieke berichtgeving en de periode kort hierna dominante actoren, argumenten en frames zijn terug te vinden in het publieke debat* (Vasterman, 2005). We hebben vastgesteld wat de momenten zijn dat de publieke berichtgeving een vlucht nam. Deze momenten zijn te zien als pieken in de tijdlijn (zie figuur 1). De zoekopdracht leverde zeven pieken op. Om de dataset tot een behapbaar aantal terug te brengen, zijn deze pieken nader bestudeerd. Reden hiervoor is dat in de pieken de kans op de vorming van een dominant patroon meestal kansrijker is, omdat meer actoren zich met het onderwerp bezighouden.

Figuur 1: resultaat van zoekstring (01/01/2009 tot en met 21/05/2015)

Datareductie

In figuur 1 is te zien dat voor augustus 2012 nauwelijks over de gaswinning wordt gesproken op sociale media. In februari 2013 is de eerste piek te zien. Zoals gezegd heeft de zoekopdracht op Coosto zeven pieken opgeleverd. Om een discoursanalyse goed uit te kunnen voeren, is het nodig dat elk bericht, en ook de reacties op deze berichten, uitgebreid bestudeerd en geanalyseerd worden. Het aantal gevonden berichten per piek levert daarom een probleem op: er zijn gemiddeld 900 berichten per piek. Hierdoor is uiteindelijk gekozen om te focussen op één piek. Alle zeven pieken zijn bekeken en de bruikbaarheid ervan is onderzocht. Hieronder volgt een korte beschrijving van elke piek:

Tabel 2: Beschrijving van de zeven pieken

Piek	Aantal berichten	Beschrijving piek
1 – 6 t/m 10 februari 2013	1004	Op 8 februari is minister Henk Kamp te gast bij het programma De Wereld Draait Door. De dag ervoor vonden er twee aardbevingen plaats. Trending topics: style, geen goed idee, Alex, gas, KNMI
2 – 14 t/m 19 januari 2014	1295	Op 17 januari bezoekt minister Henk Kamp Loppersum om een persconferentie te geven over het kabinetsbesluit over de gaswinning in Groningen. Trending topics: besluit, Loppersum, minister Kamp, kabinet, gaswinning in Groningen.
3 – 2 t/m 8 februari 2014	926	Op 4 februari vindt er een aardbeving plaats, KNMI meldt echter: geen aardbeving. Ook beantwoordt minister Kamp rond deze tijd kamervragen over de gaswinning. Trending topics: KNMI, een aardbeving, geen aardbeving in Groningen, gaswinning in Groningen, een kracht.
4 – 29 september t/m 3 oktober 2014	738	Op 30 september vindt er een aardbeving plaats in Ten Boer. Trending topics: KNMI, boer, schaal van richter, uur, minister Kamp.
5 – 9 februari 2015	599	Debat over gasbesluit vindt plaats. Minister Kamp besluit voorlopig de gaswinning te beperken maar het definitieve besluit moet nog worden genomen en zal afhangen van nieuw onderzoek. Trending topics: Henk Kamp, VVD in Groningen, beperkt gaswinning in Groningen, minder gaswinning, Henk Kamp over gaswinning.
6 – 12 februari 2015	855	Gasdebat Tweede Kamer. Ook: aardbeving in Hoogezand. Trending topics: aardbeving Hoogezand, bevestiging van KNMI, update, omgeving van Hoogezand, beving.
7 – 18 februari 2015	559	Onderzoeksrapport door Onderzoeksraad voor Veiligheid wordt uitgebracht. Trending topics: onderzoeksraad voor veiligheid, rapport van de onderzoeksraad, omzet GasTerra, verlaging gasproductie Groningen, onderzoeksraad voor de veiligheid.

Sommige pieken bevatten voornamelijk *retweets* van berichten over aardbevingen die op dat moment plaatsvonden. De berichtgeving laat hier dan weinig interactie zien en lenen zich dus minder goed voor een analyse. Andere pieken leken daarentegen wel geschikt, maar omdat piek 7 de enige piek is waarin GasTerra een *trending topic* is, is hiervoor uiteindelijk gekozen (18 februari 2015). De piek lijkt te zijn ontstaan naar aanleiding van het uitbrengen van het rapport ‘Aardbevingsrisico’s in Groningen’ door de Onderzoeksraad voor Veiligheid. De berichten in deze piek bevatten veel discussie en de piek geeft goed het bredere gasdebat weer. Omdat deze piek 559 berichten bevat, was het nodig om ook binnen de piek nog in te zoomen. Uiteindelijk zijn de drie uren gekozen waarin de meeste berichten zijn verschenen: 10.00 uur tot en met 13.00 uur. In deze drie uren zijn 180 berichten verschenen. Retweets zijn verwijderd en discussies toegevoegd. De uiteindelijke dataset bevat 228 berichten.

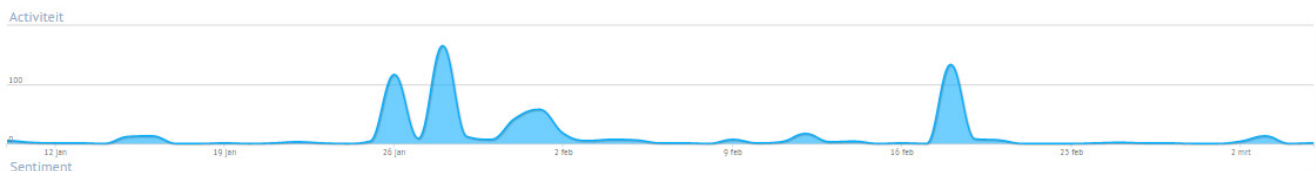
GasTerra-piek

In de piek die gekozen is, is ‘GasTerra’ een *trending topic*. Er werd op dat moment dus veelvuldig over GasTerra gesproken. Deze berichten bleken echter voornamelijk *retweets* te zijn van een bericht over de

verlaging van de gasproductie: “Verlaging gasproductie Groningen doet omzet GasTerra dalen”. Dit bericht werd bijvoorbeeld 45 keer *geretweet*. Ook een ander bericht werd vaker *geretweet*: “Topman Lankhorst ontkent dat gas industrie veiligheid negeerde. Wie vraagt zijn ontslag?” (vier keer). Door de vele *retweets* is in de piek nauwelijks discussie te zien over GasTerra. Om die reden is deze dataset minder geschikt om de beeldvorming van GasTerra in kaart te brengen.

Om die beeldvorming wel adequaat in kaart te kunnen brengen, is een nieuwe zoekopdracht uitgevoerd die specifiek naar berichten over GasTerra zoekt. Hiervoor werd in eerste instantie dezelfde zoekstring gebruikt, maar dan zonder de andere actoren. De zoekstring bestond dus uit een combinatie van onderwerpen, plaatsen en één actor: GasTerra. Deze zoekopdracht leverde echter niet veel berichten op. Daarom is deze nog een tweede keer uitgevoerd maar zijn deze keer de ‘plaatsen’ uit de zoekstring gehaald. De uiteindelijke zoekstring bestaat uit de onderwerpen in combinatie met ‘GasTerra*’. Door het plaatsen van een *(ster) achter ‘GasTerra’, levert de zoekopdracht ook resultaten op waarbij meerdere willekeurige letters verwacht kunnen worden na ‘GasTerra’ (bijvoorbeeld: GasTerraNL). De zoekopdracht leverde 1586 berichten op met drie pieken (zie figuur 2).

Figuur 2: ingezoomd op de drie pieken van zoekstring ‘GasTerra’

Van alle drie de pieken is de bruikbaarheid onderzocht. De eerste en de derde piek bevatten voornamelijk *retweets*. Er is nauwelijks discussie te zien. De tweede piek (27 t/m 29 januari) laat wel genoeg discussie zien en bevat berichten over de hoorzitting over de gaswinning in Groningen. Daarom is deze

piek gekozen voor een nadere analyse. Nadat de *retweets* eruit zijn gehaald en de discussies erbij op zijn geteld, bevat deze dataset 87 berichten. In totaal worden 315 (228+87) berichten aan een discoursanalyse onderworpen. Zie onderstaande tabel voor een overzicht van de data.

Tabel 2: dataoverzicht

	Gasdebat piek (18/02/2015)	GasTerra piek (27-29/01/2015)	Totaal
Facebook	186	77	263
Twitter	42	10	52
Totaal	228	87	315
GasTerra	In 3% v.d. berichten wordt 'GasTerra' genoemd	Alle berichten gaan over GasTerra	

Zoals al is aangegeven, is gezocht naar berichtgeving op LinkedIn, Twitter en Facebook. De zoekopdracht leverde echter maar 27 (van de 25.923) berichten van LinkedIn op en de dataset die uiteindelijk is gekozen, bevat dan ook geen berichten van LinkedIn. Ook de 'GasTerra piek' die is gekozen, bevat alleen Twitter- en Facebookberichten. De berichten worden overwegend door de Nederlandse burger geplaatst. Daarnaast zijn enkele berichten ook afkomstig van nieuwskanalen en belangengroepen zoals GroenFront en gasTvrij Terschelling. Een enkele keer wordt een bericht geplaatst door een politicus.

Met de 'GPS tab' van het Coosto-programma is onderzocht waar mensen zich bevonden toen ze een bericht plaatsten. Omdat veel gebruikers van social media geen gebruik maken van locatievoorzieningen tijdens het plaatsen van een bericht, is deze informatie niet altijd volledig. Allereerst is ingezoomd op 18 februari 2015. Omdat dit geen resultaat opleverde, is verder uitgezoomd. Berichten in de week van 18 februari blijken uit de provincie Groningen en voornamelijk uit de stad Groningen te komen. De discussie lijkt dus overwegend een regionale

discussie te zijn, hoewel dit niet expliciet te achterhalen is voor de drie uren (10.00 tot 13.00) op 18 februari. Ook is dit onderzocht voor de ‘GasTerra piek’ maar dit leverde geen resultaten op.

2.3 Resultaten: hoe wordt er over gas gesproken?

De twee gekozen pieken bieden een overzicht over hoe burgers over het thema gas spreken. Uit de analyse van de dataset werd een overkoepelend patroon geïdentificeerd dat drie verschillende discursieve strategieën bevat. In dit hoofdstuk worden drie patronen beschreven. Het eerste patroon is ‘het in twijfel trekken van de integriteit van overheid en ondernemers’ en wordt tot stand gebracht door drie discursieve strategieën. De laatste twee patronen hebben betrekking op de rol van GasTerra in het gasdebat.

Patroon 1: het in twijfel trekken van de integriteit van overheid en ondernemers

Fragment 1

- 1 *Sinds de kernwapen demonstraties ben ik niet meer zo woedend*
- 2 *geweest over de walgelijke arrogantie van ons neoliberale bestuur*
- 3 *en hun congsi met het bedrijfsleven. Ik was zelfs enigszins verrechtst.*
- 4 *Maar nu weet ik het weer: niets is dit stelletje criminelen met stropdas*
- 5 *heilig. Ik doe met je mee om deze vuile Haagse huichelaars uit te roeien.*
- 6 *Het geduld is op.*

(Facebook, 18/02/2015, 15:02)

Een dominant patroon dat is geïdentificeerd in onze dataset, is het *in twijfel trekken van de integriteit van overheid en ondernemers*. Binnen dit patroon is sprake van drie terugkerende discursieve strategieën: beschuldigingen van list en bedrog (1), het benadrukken van financieel belang (2) en het creëren van slachtofferschap (3). Hieronder zijn deze discursieve strategieën één voor één uitgewerkt. Daarbij worden ook enkele specifieke retorische middelen besproken. Aan het eind van dit hoofdstuk bespreken we de functie van het patroon.

Zowel de discursieve strategieën als de retorische middelen worden toegelicht aan de hand van illustrerende voorbeelden uit onze dataset.

Discursieve strategie: beschuldigingen van list en bedrog

De integriteit van autoriteiten wordt in onze dataset op verschillende manieren ondermijnd. Eén manier waarop dat in onze dataset gedaan wordt, is door beschuldigingen te uiten van list en bedrog, aan het adres van de overheid en ondernemers. Bekijk bijvoorbeeld het fragment hieronder:

In dit fragment reageert iemand op zijn eigen Facebookpagina op het onderzoeksrapport. De reagerder toont ‘woedend’ te zijn over de ‘walgelijke arrogantie’ van het neoliberale bestuur. Hij geeft ook aan in welke mate hij woedend is. Hij is ‘zo’ woedend. ‘Zo’ is een *extreme case formulation* (Potter, 1996). In dit geval wordt hiermee gesuggereerd dat het met de woede erg gesteld is. Het woord ‘arrogantie’ suggereert dat het bestuur zich verheven voelt

boven de bevolking. De negatieve lading hiervan wordt versterkt door de toevoeging van ‘walgelijke’. Dit wekt de suggestie dat het iets naars of vies betreft. ‘Hun congso met het bedrijfsleven’ suggereert bovendien dat de overheid een klik vormt met het bedrijfsleven en zo achter de rug van de bevolking om opereert. Door dit zo te formuleren, wordt de overheid van list en bedrog beschuldigd.

Daarnaast wordt aan het bestuur gerefereerd met ‘vuile Haagse huichelaars’. Zowel vuil als huichelaars impliceren dat ‘het machtsblok in Den Haag’ spelletjes speelt met de bevolking en hen bewust om de tuin leidt. Helemaal ‘niets’ is hen bovendien heilig. ‘Niets’ is een *extreme case formulation*, en suggereert dat met werkelijk helemaal niets of niemand rekening gehouden wordt. Ook dit heeft tot effect dat het bestuur van bedrog wordt beticht.

De overheid wordt, door ze ‘vuile Haagse huichelaars’ te noemen, dus negatief gelabeld. De overheid kan op verschillende manieren gelabeld worden, maar in dit geval wordt gekozen voor een beschrijving met een negatieve lading. Die keuze leidt tot een bepaald effect, in dit geval leidt die keuze er bijvoorbeeld toe dat het bestuur van bedrog wordt beticht. In de literatuur wordt dit omschreven als een *categorization* (Potter, 1996).

Uit dit fragment blijkt tevens dat de situatie emoties oproept bij de spreker, het laat de spreker niet koud. De spreker geeft bijvoorbeeld aan hoe kwaad de situatie hem maakt. De spreker laat echter zien dat het geen gewoonte van hem is zo woedend te worden: er is een goede reden voor als hij woedend wordt om politieke kwesties (zoals tijdens de kernwapen demonstraties) – hij laat zien dat het niet aan zijn aard ligt, maar aan de omstandigheden. Dit is een *stake inoculation* (Potter, 1996).

Doordat een gebeurtenis in het verleden wordt geschetst (kernwapen demonstraties) en de reageerder aangeeft dat hij sindsdien niet meer zo woedend is geweest, wordt bovendien benadrukt hoe erg het met die woede gesteld is. Dat hij in de tussentijd ‘zelfs enigszins verrechts is’, suggereert dat hij in de

tussentijd zelfs sympathie op heeft kunnen brengen voor het neoliberale bestuur. Hij lost hiermee een gespreksdilemma op. Er wordt geanticipeerd op de beschuldiging zich altijd kwaad te maken en een ‘linkse rakker’ te zijn.

In regel 4 is vervolgens te zien dat de reageerder het weer weet: ‘maar nu weet ik het weer’. Dit suggereert dat hij vergeten was hoe hij tegen het bestuur aankeek, te zien aan ‘maar nu weet ik het weer’. Deze *memory* vormt tevens een account voor zijn woede na al die jaren. Het verantwoordt waarom hij zich nu ineens zo druk maakt (Potter, 1996). De huidige gebeurtenissen lijken de herinneringen weer naar boven te hebben gehaald en te legitimeren dat het bestuur ‘een stelletje criminelen met stropdas’ genoemd wordt. Dat het bestuur zo genoemd wordt, suggereert dat zij zich gedragen als misdadigers en dus verkeerde dingen doen. Door de toevoeging ‘de stropdas’ wordt de suggestie gewekt dat het om ‘witteboordencriminaliteit’ gaat; de criminaliteit wordt gepleegd door daders uit een hoger milieu en is dus anders, misschien wel erger, dan gewone criminaliteit. De overheid wordt hierdoor sterk als onbetrouwbaar geconstrueerd.

Dat de reageerder ze ‘uit wil roeien’, wat suggereert dat hij ze om het leven wil brengen, illustreert eveneens hoe kwaad hij is. Hij eindigt met dat ‘het geduld op is’. ‘Het geduld’ in plaats van ‘mijn geduld’ suggereert dat dit herkenbaar en gedeeld is. Het suggereert ook dat de overheid genoeg kansen heeft gehad (het geduld werd voorheen wel bewaard).

In dit fragment worden dus meerdere beschuldigingen van list en bedrog geuit. Ook in het volgende fragment, dat eveneens een reactie vormt op het onderzoeksrapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid, is dat het geval:

Fragment 2

- 1 *Kletsen over onderzoeken is je eigen straatje schoonvegen*
- 2 *en riekt naar geveinsd medeleven. Het wijzen naar het besluit*
- 3 *van Loppersum, januari 2014, toont ook niet van enige oprechtheid*
- 4 *omdat op andere plaatsen in Groningen de boringen werden*
- 5 *geïntensiveerd. Ik lees in deze reactie geen begrip, maar “zoethoudertjes”*
- 6 *– die overigens niet smaken en verre van oprecht overkomen.*
- 7 *Het is erg moeilijk op deze manier nog enig vertrouwen te stellen*
- 8 *in het beleid van deze minister en zijn mede-regeerders.*

(Facebook, 18/02/2015, 10:45)

Zo wordt in regel 1 het ‘kletsen over onderzoeken’ bijvoorbeeld vergeleken met ‘je eigen straatje schoonvegen’. Er wordt gesuggereerd dat dit hetzelfde is. Dit roept het beeld op van een overheid die door middel van referenties aan onderzoek schuld probeert te zuiveren. Door te zeggen dat het eigen straatje wordt schoon geveegd, wordt tevens gesuggereerd dat de overheid inderdaad ook echt ergens schuldig aan is. ‘Kletsen’ over onderzoek suggereert bovendien dat het om iets onbelangrijks gaat en dat het een informeel karakter heeft. Hiermee wordt ondermijnd dat op serieuze wijze over onderzoek gesproken wordt. Dit roept het beeld op van een overheid die haar taken niet serieus neemt.

Volgens de spreker ‘riekt’ dit alles naar ‘geveinsd medeleven’. Het woordje ‘riekt’ heeft een negatieve connotatie en wekt de suggestie dat het zaakje stinkt; dat er iets niet klopt. Het gebruik van ‘geveinsd’ impliceert bovendien dat het medeleven dat door het onderzoek geuit wordt, onoprecht is. Die onoprechtheid wordt ook expliciet gemaakt in de regel eronder. Een uitspraak in het rapport wordt aangehaald, maar deze wordt door de spreker in twijfel getrokken, door te stellen dat op andere plekken de ‘boringen werden geïntensiveerd’. Door dit ‘onoprecht’ te noemen, wordt de suggestie gewekt dat er andere informatie in het onderzoeksrapport had moeten staan. De overheid wordt op deze manier verweten oneerlijk te zijn geweest tegen de Groningers.

De spreker stelt tevens dat er ‘geen’ begrip is. Door dit zo te formuleren, wordt gesuggereerd dat het ‘begrip’ er volgens de spreker eigenlijk wel had moeten zijn. Door aan te geven dat er geen begrip is,

wordt de overheid neergezet als niet-empatisch. In plaats van begrip leest de spreker ‘Zoethoudertjes’ in het rapport, wat de suggestie wekt dat in de ogen van de spreker bewust iets wordt ingezet om de bevolking aan het lijntje te houden. Hij maakt later ook expliciet dat hij dit niet vindt getuigen van oprechtheid: ‘die overigens niet smaken en verre van oprecht overkomen’. De toevoeging ‘verre van’ suggereert dat sprake is van het tegenovergestelde van oprecht; het komt juist onoprecht over. Het beeld dat ook hiermee wordt opgeroepen, is dat de overheid de bevolking bewust bedriegt.

In regel 7 wordt vervolgens duidelijk dat er geen vertrouwen is: ‘het is erg moeilijk op deze manier nog enige vertrouwen te stellen in het beleid van deze minister en zijn mede-regeerders.’ ‘Het is erg moeilijk’ en ‘op deze manier’ suggereren dat de wil om in de overheid te vertrouwen wel aanwezig is, maar dat het door het handelen van de overheid onmogelijk wordt gemaakt (*stake inoculation* Potter 1996). ‘Enig’ is een *extreme case formulation*, waarmee gesuggereerd wordt dat absoluut geen vertrouwen mogelijk is.

Deze uitspraak wordt bovendien als feit gepresenteerd, waardoor geen twijfel lijkt te bestaan onder de Groningers over het ontbreken van dat vertrouwen. Het wantrouwen volgt logisch uit zijn relaas; het bedrog van de overheid leidt onvermijdelijk tot wantrouwen. Opvallend is dat hij niet één iemand (bijv. Kamp) verantwoordelijk houdt, maar ook zijn mede-regeerders. De hele regering wordt dus beschuldigd van list en bedrog. Wel wordt Kamp expliciet genoemd, wat impliceert dat daar de focus op ligt.

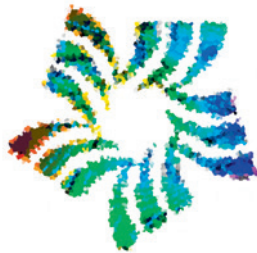
We zien in het fragment dat de spreker zijn beschuldiging onderbouwt. Hij geeft aan waarom hij vindt dat de overheid niet te vertrouwen is. Zo haalt hij bijvoorbeeld een bevinding uit het rapport aan (het besluit in Loppersum). Door zijn beschuldigingen te onderbouwen, voorkomt hij dat hij neergezet wordt als iemand die zomaar iemand beticht van list en bedrog.

Beide besproken fragmenten laten dus meerdere beschuldigingen zien van list en bedrog. Opvallend is dat gespreksdeelnemers in onze dataset daarnaast aangeven dit bedrog ook te doorzien. In onderstaand fragment, dat afkomstig is van een persoonlijke pagina op Facebook, gebeurt dit bijvoorbeeld ook:

Fragment 3

- 1 *Ik heb zelf een reconstructie gemaakt waaruit blijkt dat de NAM*
- 2 *sinds 1963 (!) weet van de bodemdalingen. En dat de provincie*
- 3 *Groningen in 1967 op de hoogte werd gesteld om het ook weg*
- 4 *te houden van de bevolking.*

(Facebook, 18/12/2015, 13:38)

De spreker geeft aan ‘zelf’ een reconstructie te hebben gemaakt. Hij baseert zijn uitspraken dus niet op een onderzoeksinstantie, maar op eigen onderzoek. Op basis van die reconstructie wordt een uitspraak gedaan, die suggereert dat de NAM wel degelijk op de hoogte zou moeten zijn van de bodemdalingen: ‘de NAM weet’ ervan. Dat de NAM niet op de hoogte zou zijn, wordt met deze formulering dus ondermijnd. De spreker stelt dat de NAM al op de hoogte was sinds 1963. Achter 1963 is een uitroepteken geplaatst, die extra nadruk legt op het jaartal. De suggestie die hiermee gewekt wordt is dat de spreker dit jaartal opvallend acht; de NAM is 52 jaar op de hoogte, al geruime tijd dus, en dat is opmerkelijk.

Uit het fragment wordt duidelijk dat niet alleen de NAM, maar ook de provincie Groningen ‘op de hoogte werd gesteld’. Niet alleen op de hoogte, de provincie werd volgens de spreker geadviseerd die kennis niet kenbaar te maken aan de bevolking. Wie dit precies geadviseerd heeft, is niet duidelijk. Er wordt gebruik gemaakt van een passieve constructie ‘werd gesteld’, waardoor niet duidelijk wordt wie verantwoordelijk is voor het advies. Het effect hiervan is dat niemand hiervan kan worden beschuldigd, ook de NAM niet.

Wel wordt hier dus ondermijnd dat de NAM niet op de hoogte zou zijn. De NAM wordt hiermee dus

op impliciete wijze beschuldigd van het (bewust) achterhouden van informatie en van het niet handelen naar deze kennis. Kennis impliceert verantwoordelijkheid iets met die kennis te doen (Haen e.a., 2015). De spreker maakt duidelijk dat hij dit doorziet. Hij toont dit aan door te verwijzen naar de reconstructie die hij maakte. Ook in veel andere fragmenten blijkt dat het bedrog door reageerders wordt doorzien. Dit wekt de suggestie dat zij niet zo gemakkelijk om de tuin te leiden zijn. Mogelijk wordt geanticipeerd op de beschuldiging van naïviteit. Ze zijn geen naïeve, maar oplettende burgers. Ze laten zich niet zomaar bedriegen.

Samenvatting

Zowel in dit fragment als in het vorige fragment is dus te zien dat de reageerders de overheid veelvuldig, en op verschillende manieren, beschuldigen van list en bedrog. Over de gehele dataset is dit het geval. Het beeld dat hiermee wordt opgeroepen is een overheid die bewust burgers misleidt en dus niet te vertrouwen is. Uit de wijze waarop bijvoorbeeld de

overheid wordt geconstrueerd, blijkt dat dit bedrog veel emoties oproept (woede bijvoorbeeld). De termen waarmee aan bijvoorbeeld de overheid wordt gerefereerd, zijn niet neutraal, maar hebben alle een negatieve connotatie (stelletje criminelen, vuile Haagse huichelaars). Gespreksdeelnemers laten zien dat ze er niet op uit zijn de overheid te beschuldigen: het ligt niet aan hen of hun karakter maar echt aan het handelen van de overheid. Zij tonen bovendien het bedrog te doorzien, waarmee geanticipeerd wordt op de beschuldiging van naïviteit.

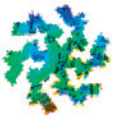
Discursieve strategie: benadrukken van financieel belang

Een tweede manier waarop de integriteit van overheid en ondernemers in twijfel wordt getrokken is het benadrukken van het eigen geldelijk belang van overheid en het bedrijfsleven. Overheid en ondernemers worden neergezet als een collectief dat het eigenbelang en daarbij vooral het geldbelang boven de veiligheid van de Groningers plaatst. Zie hiervoor het onderstaande fragment:

Fragment 4

- 1 *Die ijskouwe Henk Kamp is de Poetin van Nederland:*
- 2 *een ijskoud, sujet die lak heeft aan de burgers, net als*
- 3 *die andere vuile honden die willens en wetens dat gas*
- 4 *heeft blijven aanboren met schijt aan jullie veiligheid*
- 5 *daar in Groningen want de Nederlandse €€€ gaat voor alles.*
- 6 *Tuig is het! [...]*

(Facebook 18/02/2015 20:17)

In de eerste twee regels van bovenstaand fragment wordt Henk Kamp vergeleken met Poetin. Er wordt beschreven hoe Poetin volgens de spreker is en dit wordt geprojecteerd op Henk Kamp. Hij is ten eerste 'een ijskoud, sujet' waardoor hij wordt neergezet als een persoon die geen gevoel en hartelijkheid toont. Bovendien wekt de *categorization* 'sujet' de suggestie dat hij een slechte man is. Dat Henk Kamp net zoals Poetin ijskoud is, wordt hier gebracht als feit waarmee een bepaalde vanzelfsprekendheid wordt

gesuggereerd. Deze feitelijkheid is te zien aan een gebrek aan subjectieve markeringen zoals ‘ik vind’. Op deze manier wordt deze uitspraak geloofwaardiger gemaakt. Het wordt namelijk niet gepresenteerd als iets wat alleen de spreker vindt maar het suggereert dat iedereen dit vindt.

In regel 2 wordt aangegeven dat Kamp ‘lak heeft aan de burgers’. Er wordt geïmpliceerd dat hij geen oog heeft voor de burgers, zich niets van de burgers aantrekt. Ergens lak aan hebben suggereert ook opzet: Kamp moet eigenlijk zorg dragen voor de burgers maar dit wordt bewust niet gedaan. Bovendien wordt hier ook de suggestie gewekt dat Kamp geen oog heeft voor alle burgers doordat deze uitspraak gepaard gaat met een generalisatie: hij heeft lak aan ‘de burgers’. Ook wordt het ‘ijskoud’ zijn, twee keer benadrukt. Dit versterkt het beeld van een man die hoogst ongevoelig met alle burgers omgaat.

Ook over ‘die andere vuile honden die willens en wetens dat gas heeft blijven aanboren’ wordt gezegd dat zij lak hebben aan de burgers. Wie ‘die andere vuile honden’ zijn, wordt niet expliciet gemaakt waarmee eigenlijk iedereen die ‘gas heeft blijven aanboren’ wordt beschuldigd van het bewust negeren van de veiligheid van de Groningers. Door deze mensen te categoriseren als ‘vuile honden’ wordt de suggestie gewekt dat zij gemeen bezig zijn; wat zij doen is niet in de haak.

Er wordt in regel 3 gezegd dat er ‘willens en wetens’ gas is aangeboord en dat daarbij alleen maar aan geld is gedacht: ‘de Nederlandse €€€ gaat voor alles’. De veiligheid van de Groningers wordt hier tegenover het geldbelang gezet. Door te zeggen dat er totaal niet gedacht wordt aan het ene (de veiligheid) en alleen maar aan iets anders (het geld), wordt er een tegenstelling gecreëerd. Op deze manier wordt de suggestie gewekt dat de veiligheid van de Groningers en het geld niet hand in hand kunnen gaan. Het gaat

hier om tegenstellingen waarvan de polen onverenigbaar lijken, deze worden dichotomieën genoemd. Discussies organiseren zich vaak rondom dichotomieën (Aarts et al., 2015). Deze dichotomieën komen ook in fragment 5 en 6 naar voren.

Er wordt gezegd dat Henk Kamp samen met ‘de andere vuile honden’ ‘schijt aan’ de veiligheid van de Groningers heeft. Dit suggereert dat er met opzet gehandeld is, de veiligheid is met opzet genegeerd. Dat geldt de enige drijfveer is, wordt extra benadrukt door de *extreme case formulation* **alles**: “de Nederlandse €€€ gaat voor alles”. Een *extreme case formulation* wordt vaak ingezet ter verdediging of ter rechtvaardiging van een beschrijving of beoordeling (Pomerantz, 1986). Deze *extreme case formulation* suggereert dat er eigenlijk helemaal niks anders is waar rekening mee wordt gehouden; het gaat alleen om het geld. Daarnaast is het ook een idiomatische uitdrukking (‘gaat voor alles’). Zulke uitdrukkingen worden vaak gebruikt om verdere discussie te stoppen of algemene waarheden te verkondigen. Kamp en de anderen worden hierdoor in een nog kwader daglicht gezet. Ook door hen te bestempelen als ‘tuig’ worden ze beschuldigd van het doen van slechte dingen, wellicht zelfs asociaal gedrag vertonen. Door het woord ‘tuig’ vooraan de zin te plaatsen, wordt deze *categorization* extra benadrukt. Het beeld van Kamp en daarmee ook de overheid die het geldbelang voorop hebben staan, wordt hiermee versterkt.

In regel 5 is te zien dat de spreker aangeeft dat Kamp en de anderen schijt hebben aan de veiligheid van jullie ‘daar in Groningen’. Op deze manier worden de Groningers geconstrueerd als een groep in een afgebakend gebied tegenover de overheid. Door dit zo te verwoorden, wordt bijgedragen aan een beeld van overheid en ondernemers die niet aan de kant van de Groningers staat maar juist tegenover hen. Dit is ook te zien in onderstaand fragment:

Fragment 5

- 1 Vijftien jaar lang heeft de overheid zich
- 2 niets aangetrokken van de veiligheid van de
- 3 Groningers – de schatkist ging altijd voor

(Facebook, 18/02/2015, 10:57)

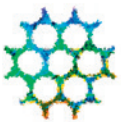
Fragment 5 laat zien dat de overheid zich vijftien jaar lang niets heeft aangetrokken van de veiligheid van de Groningers en dat de schatkist altijd voor ging. Op deze manier wordt er een beeld opgeroepen van een overheid die haar eigenbelang (geld) boven het belang van de Groningers heeft geplaatst. Allereerst wordt er benadrukt dat er ‘vijftien jaar lang’ niets is aangetrokken van de veiligheid van de Groningers. Deze *quantification*, een vorm van het beschrijven van hoeveelheid ter ondersteuning van een bepaald oordeel, benadrukt de ernst van de situatie: het is niet zomaar iets, het gebeurt namelijk al heel lang.

Door te zeggen dat de overheid zich **niets** heeft **aangetrokken**, wordt de suggestie gewekt dat de overheid zich willens wetens niets van de veiligheid van de Groningers heeft aangetrokken. Je ergens niets van aantrekken, suggereert dat je wel van datgene op de hoogte bent maar dat je ervoor kiest het te negeren. In dit geval wordt geïmpliceerd dat de overheid wel op de hoogte was van de veiligheid die in het geding was maar dat dit bewust is weggevoerd. Dit wordt gebracht als een feit (vijftien jaar lang **heeft** de overheid zich niets aangetrokken) waarmee een bepaalde vanzelfsprekendheid wordt opgeroepen. Dat de overheid zich niets aantrekt van de veiligheid van de Groningers is gewoon zo, daar lijkt geen discussie over mogelijk te zijn. Dit beeld wordt ook nog eens versterkt door de *extreme case formulation* niets. Hiermee wordt het effect opgeroepen dat er totaal geen belang wordt gehecht aan de veiligheid van de Groningers.

Later in het fragment wordt er nogmaals gebruik gemaakt van een *extreme case formulation*: de schatkist ging ‘altijd’ voor. Door het zo te brengen, wordt gesuggereerd dat er op geen enkel moment aan de veiligheid van de Groningers is gedacht. Ook door het woord ‘altijd’ wordt het plaatsen van geld boven veiligheid als routinematig geconstrueerd. Deze *script formulation* wekt de indruk dat het geld tijden op de eerste plek heeft gestaan. De term ‘schatkist’ wordt hier gebruikt om het totaal aan geldelijke middelen aan te duiden. Er wordt hiermee een beeld opgeroepen van een overheid die, niet maar een klein deel, maar al haar geldelijke middelen boven de veiligheid van de burgers heeft geplaatst. Het vele gebruik van *extreme case formulations* en *script formulations* in dit fragment illustreren de ernst van de situatie.

In het fragment wordt ook een contrast gecreëerd: de veiligheid van de Groningers staat tegenover het geldbelang van de overheid. Doordat deze tegenstelling wordt gecreëerd, wordt de suggestie gewekt dat de veiligheid van de Groningers en het geld lange tijd niet hand in hand konden gaan. Wel wordt de suggestie gewekt dat deze situatie verleden tijd is (‘**heeft** de overheid zich niets **aangetrokken**’, ‘de schatkist **ging** altijd voor’). Ook geeft ‘vijftien jaar lang’ een afgesloten tijdsperiode aan: het was vijftien jaar lang het geval, maar nu niet meer. Op deze manier wordt gesuggereerd dat de situatie nu anders is, de overheid trekt zich er nu wel iets van aan en er wordt niet meer alleen aan geld gedacht.

Het volgende fragment laat twee reacties zien (in regel 1 en regel 5) van burgers op een nieuwsbericht over het niet onderkennen van veiligheidsrisico’s bij de gaswinning.

Fragment 6

- 1 Tsja, voor ons Groningers geen nieuws (onderstaand nieuwsbericht wordt aangehaald)
- 2 Bij de gaswinning in Groningen zijn veiligheidsrisico’s
- 3 lange tijd niet onderkend. De overheid en aardgaswinningsbedrijf
- 4 NAM hadden enkel oog voor de economische baten van het gas.

(Facebook, 18/02/2015, 11:03)

- 1 Tja moeten we ons nog verbazen???

(Facebook, 18/02/2015, 12:10)

In bovenstaand fragment wordt een beeld opgeroepen van een overheid die het geldbelang boven de veiligheid van de Groningers plaats. In regel 2 wordt een *script formulation* gebruikt om te laten zien dat de veiligheidsrisico's '**lange tijd**' niet zijn onderkend. Doordat wordt aangegeven dat dit al zo lang gebeurd, wordt de indruk gewekt dat het niet iets is wat net speelt of dat het een eenmalig incident is. Door het zo te verwoorden, wordt de ernst van de situatie benadrukt. In diezelfde regel wordt getoond dat de overheid en de NAM '**enkel oog**' hadden voor de economische baten van het gas. De verantwoordelijkheid voor het niet onderkennen van de veiligheidsrisico's wordt zodoende impliciet bij de NAM en de overheid gelegd. Door het woord 'enkel' wordt de suggestie gewekt dat geld het enige is waar zij oog voor hadden en voor niets anders.

Doordat het fragment in de verleden tijd is geschreven ('zijn niet onderkend', '**hadden** enkel oog'), wordt geïmpliceerd dat het verleden tijd is dat de overheid en de NAM de veiligheidsrisico's niet onderkennen en het geldbelang voorop hebben staan. Net zoals in fragment 5 wordt ook hier de suggestie gewekt dat het er tegenwoordig anders aan toe gaat; de veiligheidsrisico's worden op dit moment wel onderkend en er is niet meer enkel oog voor de economische baten van het gas.

Dit bericht wordt aangehaald terwijl er op gereageerd wordt met: 'Tsja, voor ons Groningers geen nieuws'. Door het gebruik van generaliserend taalgebruik: 'ons Groningers' presenteert de spreker de Groningers als één collectief en wordt de uitspraak op alle Groningers geprojecteerd. Zo wordt geïmpliceerd dat alle Groningers al op de hoogte waren van de uitkomsten van het onderzoeksrapport dat nog maar net is uitgekomen. Zij wisten allemaal al dat de veiligheidsrisico's niet werden onderkend. De 'tsja' aan het begin van regel 1 lijkt een uitspraak van berusting te zijn. De suggestie wordt gewekt dat de spreker zich neerlegt bij de uitkomsten van het onderzoek, alsof hier niets meer aan toe te voegen is.

Ook de tweede reactie (regel 1) begint met het woord 'tja' waarna een retorische vraag wordt gesteld: 'moeten **we ons** nog verbazen???'. De suggestie wordt gewekt dat de spreker zich juist

helemaal niet meer verbaast, wat impliceert dat hij al op de hoogte was van de uitkomsten van het onderzoek. Ook de 'tja' lijkt te benadrukken dat men dit eigenlijk al had kunnen weten. Door de uitspraak te generaliseren: 'moeten we ons nog verbazen' worden de Groningers neergezet als een collectief dat al lang van deze situatie op de hoogte was.

Tegelijkertijd presenteren de sprekers zich op deze manier als ervaringsexperts. De Groningers leven immers in deze situatie dus door het al mee te hebben gemaakt, laten zij zien dat ze niet meer van de uitkomsten van het onderzoek staan te kijken. Uit onderzoek (Shaw, 2002; Horton-Salway, 2004) is gebleken dat patiënten tijdens medische consulten ervaringsexpertise kunnen inzetten om medische kennis te betwisten. Hier is ook te zien dat deze ervaring wordt ingezet om iets in twijfel te trekken: het onderzoek. Doordat in beide reacties wordt getoond dat de uitkomsten van het onderzoek geen verrassing meer zijn, wordt de relevantie/de noodzaak van het uitvoeren van dat onderzoek in twijfel getrokken. Immers, uit de reacties valt op te maken dat de uitkomsten geen nieuwsaarde hebben voor de Groningers.

Er is te zien dat er twee groepen worden geconstrueerd. Er wordt gesproken in termen van 'we' en 'ons Groningers' tegenover de overheid en de NAM. Het construeren van deze twee groepen draagt bij aan het beeld van een overheid die niet aan de kant van de Groningers staat maar het geldbelang voorop stelt.

Samenvatting

Bovenstaande fragmenten roepen een beeld op van overheid en ondernemers die het geldbelang boven de veiligheid van de Groningers plaatsen. Door constructies als 'lak aan', 'niets aangetrokken' en 'schijt aan', wordt de suggestie gewekt dat de overheid en de ondernemers bewust geen oog hebben (gehad) voor de veiligheid van de Groningers. Deze uitspraken gaan vaak gepaard met *extreme case formulations* (niets, altijd, alles) en generaliserend taalgebruik zoals 'de Groningers' en 'de burgers'. Hiermee wordt

het beeld dat wordt opgeroepen van de overheid en ondernemers extra kracht bijgezet en construeren de sprekers het probleem al een omvangrijk probleem.

Daarnaast laat het veelvuldige gebruik van *script formulations* zien dat hier gaat om een structureel probleem. Dit middel wordt vaak ingezet om een bepaalde gang van zaken als routinematig te construeren. Het niet onderkennen van de veiligheidsrisico's wordt dus gepresenteerd als iets wat al tijden aan de gang is, het is niet zomaar iets wat net speelt. Met de *script formulations* benadrukken de burgers de ernst van de situatie.

Doordat de Groningers zich als ervaringsexperts presenteren die eigenlijk al op de hoogte waren van de uitkomsten van het onderzoek, wordt het onderzoek als het ware in twijfel getrokken. Door bijvoorbeeld een retorische vraag te stellen, wordt getoond dat de uitkomsten van het rapport geen nieuwswaarde meer hebben voor de Groningers.

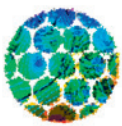
In alle fragmenten wordt het geldbelang tegenover de veiligheid van de Groningers geplaatst. Het gaat hier om twee polen die onverenigbaar lijken te zijn: dichotomieën. Deze dichotomieën versterken het beeld van overheid en ondernemers als collectief dat niet aan de kant van de burgers staat maar alleen het eigenbelang voorop stelt. Doordat er echter vaak

aan een afgesloten periode wordt gerefereerd, wordt de suggestie gewekt dat het er tegenwoordig anders aan toegaat. De twee tegenpolen (geld en veiligheid) komen op deze manier dichter tot elkaar.

Discursieve strategie: het creëren van slachtofferschap

Een andere discursieve strategie die is geïdentificeerd binnen het patroon 'het in twijfel trekken van overheid en ondernemers', is het creëren van slachtofferschap door burgers. Dit thema hangt nauw samen met het thema van 'list en bedrog'. Immers, wanneer sprake is van list en bedrog door de één, is er per definitie ook altijd een ander die van deze misleiding het slachtoffer is. List en bedrog door de overheid of specifieke bewindspersonen, impliceert dus tegelijkertijd dat de burgers hun slachtofferschap naar voren brengen.

De Groningers die aan de discussie deelnemen, benadrukken hun slachtofferschap vaak in de interactie. Een voorbeeld daarvan is te vinden in het volgende fragment, dat de rest van de reacties uit fragment 6 bevat:

Fragment 7

ANTWOORDEN OP DE REACTIE (bij discursieve strategie 'benadrukken van financieel belang'):

- 1 *Dat wisten we toch al? Wat kan Den Haag*
- 2 *die boertjes daar schelen? :((((((*
(Facebook, 18/02/2015, 12:21)
- 1 *Ongelofelijk.... wat een 'boeren' daar zo in Den Haag!*
(Facebook, 18/02/2015, 13:34)
- 1 *Zo gehoord allemaal in de loop van de dag.*
- 2 *Het is dus eigenlijk nog veel erger dan ik*
- 3 *in elk geval al dacht. Ze hebben Groningen*
- 4 *echt kapot laten gaan.... Niet in de afgelopen*
- 5 *paar jaar, maar al decennia lang...*
(Facebook, 18/02/2015, 16:16)

In het fragment zijn drie reacties op de vraag ‘tja, moeten we ons nog verbazen???’ te zien. De eerste twee construeren een contrast tussen ‘we’ als collectief in de samenleving en ‘Den Haag’ als symbool van een overheid met een tegengesteld belang. De eerste reactie wordt door een retorische vraag ingeleid: ‘Dat wisten we toch al?’. De Groningers worden op deze manier als alwetende slachtoffers geconstrueerd.

De tweede vraag in het fragment (‘Wat kan Den Haag die boertjes daar schelen?’) bevat ook een beschuldiging. Door de inhoud als twee retorische vragen te formuleren wordt een overheid gepresenteerd die willens en wetens de Groningers schade heeft berokkend, daarin niet eens geïnteresseerd is en zelfs op de Groningers neerkijkt (‘die boertjes daar’). Ook de smileys brengen verdriet naar voren. De slachtofferrol wordt daardoor nog duidelijker benadrukt. Daarnaast versterkt het verkleinende suffix ‘tje’ in de uitdrukking ‘boertjes’ extra het ironische effect. Het verkleinwoord suggereert hier dat de boertjes helemaal niet zo klein zijn en is dus ironisch. Ironie wordt vaak als hulpmiddel gebruikt om de emoties in de interactie op te wekken en daarmee een bewering te versterken (Machado, 2014). De Groningers worden hierdoor tevens als een groep ‘boeren’ bestempeld. Er wordt gesuggereerd dat Den Haag op deze wijze over de Groningers denkt. Het gebruik van *categorizations* (Potter, 1996), die de perceptie van de toehoorder sturen, worden vaak in het discours toegepast om een opinie overtuigender te maken.

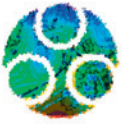
De term ‘ongelofelijk’ (tweede reactie) wekt opnieuw emoties op en suggereert dat het de situatie onvoorstelbaar is. Hier wordt de overheid juist neergezet als ‘boeren’. Met dit categoriseren wordt een negatief beeld van de overheid opgeroepen: de overheid als onverschillig, achterhaald en naïef orgaan. De geloofwaardigheid van de overheid wordt hierdoor ondermijnd. Dat ‘boeren’ tussen aanhalingstekens staat, benadrukt het negatieve van deze categorie. Dat deze reactie volgt op de vorige reactie, waarin Groningers als ‘boeren’ worden aangeduid, zou erop kunnen duiden dat hier impliciet naar verwezen wordt. Ook de keuze van ‘daar zo’ voor ‘Den Haag’ heeft een minachtend effect. Met het gebruik

van uitdrukkingen die een bepaalde vagueness (Potter, 1996) teweeg brengen (‘daar zo’ in relatie tot ‘Den Haag’ of ‘overheid’), wordt de kloof tussen burgers en overheid extra benadrukt.

De laatste reactie laat een andere kant van het slachtofferschap zien. Terwijl sprekers eerst nog de normaliteit van de bedrogsituatie hebben aangetoond, geeft deze spreker aan dat het ‘nog veel erger’ is dan verwacht. Er wordt hier voor het voornaamwoord ‘ik’ gekozen. Het suggereert dat, hoewel de schade al bekend was, de schok over de omvang iets persoonlijks is (‘nog veel erger dan **ik** in elk geval al dacht’). Door het zo te formuleren, roept de spreker emoties op, over de eigen betrokkenheid en verrassing over het rapport. ‘Eigenlijk’ benadrukt ook de ernst van deze situatie (‘Het is dus eigenlijk nog veel erger’) en suggereert dat er een andere verwachting was. Het bijwoord ‘eigenlijk’ heeft betrekking op de werkelijkheid en daardoor wordt er een contrast gecreëerd tussen wat de Groningers daarvoor gevoeld of gedacht hebben over de omvang van de schade en dat wat nu met het rapport als werkelijkheid kan worden gezien.

De overheid wordt hier niet expliciet genoemd maar met ‘ze’ aangesproken. Dit suggereert dat iedereen weet om wie het gaat. Hierdoor wordt de overheid ook als de actieve veroorzaker van de schade gepresenteerd. Verder wordt dit collectief ervan beschuldigd de schade bewust te hebben veroorzaakt (‘Ze hebben Groningen echt kapot laten gaan’), waardoor de mate van het onrecht nog groter lijkt te worden. Doordat de spreker ook de duur van het onrecht vermeldt (‘al decennia lang...’), lijkt het slachtofferschap van de Groningers nog erger dan het al was. Met deze zogenoemde script-formulering (Edwards, 1994; Potter, 1996) wordt het als iets voortdurends en bijna routinematigs geconstrueerd. Het suggereert dat er van het slachtofferschap van de Groningers niet alleen recent sprake is, maar dat het al heel lang bestaat. De overheid wordt dus ook hier neergezet als een orgaan dat al tijden geen oog had voor de veiligheid van de Groningers.

Ook in het volgende fragment wordt slachtofferschap expliciet gemaakt:

Fragment 8

- 1 *Met dit definitieve rapport mogen zij zichzelf afvragen waarom*
- 2 *wij als Groningers geen recht hebben op veiligheid en blijikbaar*
- 3 *ook geen recht hebben op een normale behandeling als wij*
- 4 *allemaal in onveilige gebouwen en huizen moeten verblijven*
- 5 *als de opbrengst het belangrijkste is voor Den Haag.*

(Facebook, 18/02/2015, 11:03)

In dit fragment wordt naar de resultaten van het rapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid verwezen. Te zien is dat een vraag aan de overheid wordt gesteld ('mogen zij zich zelf afvragen'), waarom de Groningse bevolking ('wij als Groningers') het recht op veiligheid en een normale behandeling wordt ontnomen. Hiermee wordt gesuggereerd dat alle Groningers onrecht wordt aangedaan. Alle negatieve gevolgen betreffen iedereen ('als wij allemaal in onveilige gebouwen en huizen moeten blijven'). Er wordt dus een collectief geconstrueerd: iedereen uit Groningen is slachtoffer. De sprekers stem wordt als onderdeel van deze collectiviteit gepresenteerd, wat aan het vergroten van de geloofwaardigheid van zijn claim bijdraagt.

Ook moeten de Groningers 'allemaal in onveilige gebouwen en huizen verblijven'. 'Allemaal' is een vorm van generaliserend taalgebruik, dat eveneens collectiviteit aanduidt (Potter, 1996). Het suggereert dat deze situatie betrekking heeft op iedereen in de provincie en dat het dus een collectief probleem betreft. Hierdoor versterkt en legitimeert de spreker zijn claim.

Het geldbelang wordt hier ook aangehaald ('de opbrengst'). De situatie van de Groningers wordt tegenover het geldbelang gezet, wat we ook al zagen

bij het thema 'geld boven Groningers'. Hierdoor wordt een duidelijk contrast gecreëerd, waarbij de twee polen tegenover elkaar komen te staan. Door dit contrast wordt de situatie waarin de Groningers zich bevinden extra benadrukt. Het draagt bij aan een beeld van onrechtvaardigheid.

In de regels 3-5 zien we dat opnieuw twee groepen worden geconstrueerd, onder andere door de keuze van de voornaamwoorden 'wij' en 'zij'. 'Wij' (de Groningers) aan één kant, en 'zij' (daar in 'Den Haag'). Dit draagt bij aan het beeld van een overheid die niet aan de kant van haar bevolking staat, maar juist ertegenover. Er wordt dus over of namens de slachtoffergroep gesproken in termen van 'wij' of 'ons' als collectief. Dit is iets dat we vaak terugzien in het debat. Discussies organiseren zich vaak rondom dussdanige dichotomieën, waarvan de polen onvereenigbaar lijken. Hoe meer een tegenstelling door verschillende partijen wordt benadrukt, hoe dieper de kloof en hoe kleiner de mogelijkheid om tot elkaar te komen (Aarts et al 2015).

Het volgende fragment illustreert nog een manier waarop burgers zich als slachtoffers in het debat presenteren:

Fragment 9

- 1 *Groningers vluchten de straat op. In Middelstum slaan*
- 2 *de kerkklokken en vallen blikken uit de supermarktschappen.*
- 3 *Gebouwen en mensen zijn ontzet. Van tientallen huizen komen*
- 4 *gevels in de stutten te staan.*

(Facebook, 18/02/2015 10:57)

Hier wordt een strategie toegepast die narratieve kenmerken bevat: er wordt een aardbevingssituatie als rampscenario beschreven, waarbij mensen vluchten en er gebouwen en objecten vallen. Het beeld dat hiermee wordt opgeroepen, lijkt op die van een oorlogssituatie, waardoor de ernst van de situatie wordt benadrukt. Dit suggereert dat het een zaak is van leven en dood, dat levens op het spel staan. Door deze fictieve beschrijving van gebeurtenissen te geven, wat lijkt op een roman waarin een ramp beschreven wordt, wordt de ernst van de situatie in Middelstum geschetst.

In regel 3 wordt dit nog duidelijker: ‘Gebouwen en mensen zijn ontzet’. Hier worden dezelfde eigenschappen toegeschreven aan zowel mensen als gebouwen, alsof gebouwen een leven hebben en mensen als objecten kunnen worden gezien. Deze

zin lijkt te verrassen om die reden, en probeert de lezers te bereiken door het appelleren aan hun emoties.

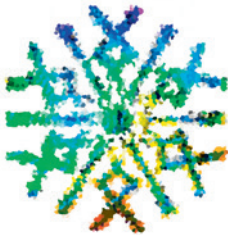
Vervolgens wordt de schade op dezelfde wijze gepresenteerd (regel 3-4). Er is sprake van ‘tientallen huizen’ die in de stutten staan. Door het maximaliseren van de beschrijving – er worden ‘tientallen’ genoemd en niet alleen ‘huizen’ – wordt aan de emotie van de lezers geappelleerd. Volgens Edwards (1999) contrasteren emoties vaak met cognitie of rationale gedachten. De keuze van het narratieve genre lijkt hier dus vooral als strategie worden gebruikt om de uitzonderlijk emotionele kant van de situatie te illustreren.

Een ander voorbeeld van het presenteren van burgers als slachtoffers, wordt in het volgende fragment geïllustreerd:

Fragment 10

- 1 “De Groningers voelen zich niet meer veilig in
- 2 eigen huis” zegt Kamp. Nee heer Kamp,
- 3 de Groningers ZIJN niet meer veilig!

(Facebook, 18/02/2015 10:39)

In het fragment wordt minister Kamp geciteerd, waarbij de nadruk op de gevoelens van onveiligheid van de Groningers wordt gelegd (**‘voelen** zich niet meer veilig’). De inhoud van dit citaat wordt tegengesproken (**‘Nee, heer Kamp’**) doordat het citaat gedeeltelijk wordt herhaald en **‘voelen’** vervangen wordt door **‘zijn’**. Dit wordt een *partial repeat* genoemd (Stivers, 2005). In deze gedeeltelijke herhaling valt het veranderde element (**zijn**) extra op, doordat dit in hoofdletters is geschreven. Dit suggereert dat het veranderende element als relevant kan worden beschouwd, en niet het vorige citaat. De spreker legt een andere nadruk, maar trekt hiermee ook het recht om hierover te oordelen naar zich toe. Door een uitroepteken te gebruiken wordt deze laatste zin extra kracht bijgezet.

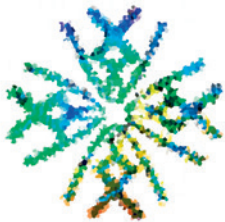
Herhalingen worden vaak als retorische middelen ingezet om toehoorders te bereiken en hun emoties op te wekken (Potter, 1996). De emotionele kant van het slachtofferschap wordt in dit geval benadrukt.

In het laatste fragment wordt geïllustreerd dat burgers slachtofferschap creëren naar aanleiding van het optreden van de overheid:

Fragment 11

- 1 *Geen sorry, geen woord over veiligheid in de toekomst,*
- 2 *geen uitspraken over herstel van huidige shades,*
- 3 *helemaal niks. Wat een beschamende reactie.*

(Facebook, 18/02/2015 13:53)

In dit fragment worden drie acties opgesomd die blijkbaar niet door de overheid worden genomen, maar die op deze wijze wel als wensen van de burgers worden uitgesproken ('Geen sorry, geen woord over veiligheid in de toekomst, geen uitspraken over herstel van huidige shades').

Het gebruik van zulke *three-part lists* (Potter, 1996) is eveneens een middel om emoties op te wekken. Hiermee wordt het slachtofferschap van burgers duidelijk wordt benadrukt. Er zijn dus geen reacties vanuit de overheid over de klachten van burgers gekomen, wat ook duidelijk wordt gemaakt in de conclusie in regel 3: 'helemaal niks'. Het idee dat burgers alleen staan en geen ondersteuning krijgen, wordt daardoor versterkt. Het slachtofferschap wordt hier benadrukt door het gebrek aan medelijden en betrokkenheid van de overheid.

Volgens Atkinson en Heritage (1984) worden *three-part-lists* ook vaak gebruikt in politieke redevoeringen, als overtuigend middel. In dit geval lijkt de *three-part-list* ook ondersteunend zijn voor de evaluatie van de reactie die daarna volgt: wat een beschamende reactie. Gesuggereerd wordt dus dat de overheid zich zou moeten schamen voor dit gebrek aan betrokkenheid en actie. De overheid wordt hierdoor geconstrueerd als een entiteit die niet met de Groningers meevoelt. Dit draagt bij aan het beeld van een afstandelijke en niet betrokken overheid, waardoor het onrecht dat de Groningse bevolking wordt aangedaan, nog groter lijkt.

Samenvatting

De bovenstaande fragmenten illustreren allerlei manieren waarop burgers hun rol als slachtoffers in de gasdiscussie opbouwen. Uit onze dataset blijkt bijvoorbeeld dat zij zich vaak als onderdeel van een *collectief* presenteren. Dit wordt onder andere generaliseerd door het gebruik van ‘we’, ‘allemaal’, en ‘de Groningers’. Het collectief presenteert zichzelf als machteloos. Ook wordt gesuggereerd dat zij onrechtmatig behandeld zijn/worden. Slachtofferschap wordt daarbij gepresenteerd als het onvermogen om te handelen vanwege de mate van het onrecht die de burgers wordt aangedaan.

Aan de andere kant wordt de overheid ook als een collectief gepresenteerd. Er wordt vaak gesproken in termen van ‘Den Haag’ of van ‘ze’. We zien in de data dat ook regelmatig een contrast gecreëerd wordt tussen deze twee geconstrueerde groepen: de burgers als slachtoffers aan de ene kant, en de overheid als boosdoener aan de andere kant. Deze twee (tegen)polen worden vaak als tegenovergesteld en niet met elkaar verenigbaar gepresenteerd. Door het dichotomiseren (Aarts et al., 2015) wordt de kloof tussen de polen duidelijk. Bovendien worden hiermee rollen verdeeld. Als de ene groep kwaad aanricht, kan de andere alleen als het slachtoffer van dat kwaad worden gezien.

Een andere manier waarop de slachtofferrol wordt benadrukt, is door het gebruik van retorische middelen die *emotionaliteit* suggereren. In de data zagen we vaak retorische vragen, herhalingen, opsommingen en *categorizations* (Potter, 1996). Zulke middelen worden vaak toegepast om emoties als verontwaardiging of woede naar boven te halen. Het effect hiervan is dat de eigen positie als slachtoffer versterkt wordt. Ook lijkt de lezer op deze manier nauwer betrokken te worden.

Functie van het patroon

Hierboven hebben we het dominante patroon ‘ondermijnen van de integriteit van overheid en ondernemers’ behandeld. We hebben laten zien

dat drie belangrijke discursieve strategieën worden toegepast om dit patroon aannemelijk te maken. Zo worden bijvoorbeeld beschuldigingen van list en bedrog geuit (‘Vuile Haagse huichelaars’), wordt gesuggereerd dat het eigen belang boven het belang van de Groningers geplaatst wordt (‘Geld boven Groningers’) en wordt door de burgers slachtofferschap toegeëigend (‘Wat kan Den Haag die boertjes daar schelen’).

Het beeld dat hierdoor wordt opgeroepen, is een onbetrouwbare overheid en onbetrouwbare ondernemers, die het geldbelang boven de veiligheid van de Groningers plaatsen. De overheid en de ondernemers staan dus allebei in een negatief daglicht. Dit negatieve beeld wordt extra benadrukt door de toevoeging van retorische middelen als *extreme case formulations* (de overheid heeft zich ‘niets’ aangetrokken), generaliserend taalgebruik (‘de Groningers’ zijn niet meer veilig) en *script formulations* (de schatkist ging ‘altijd voor’).

Door deze discursieve strategieën en retorische middelen wordt urgentie voor het probleem gecreëerd. Het generaliserend taalgebruik suggereert bijvoorbeeld dat alle Groningers de dupe zijn van het handelen van de overheid. Het probleem wordt hierdoor geconstrueerd als omvangrijk. *Script formulations* wekken de suggestie dat het probleem structureel is. Zij benadrukken in onze dataset de ernst van de situatie: het is niet zomaar iets, het gebeurt al heel lang. Bewoners anticiperen hiermee tevens op de beschuldiging van zeuren. Er wordt juist, door de ernst van de situatie te schetsen, gesuggereerd dat er echt iets aan de hand is. Dit legitimeert tevens hun deelname aan de dialoog.

Maar hoewel bij dit patroon urgentie gecreëerd wordt voor het probleem, kleeft er mogelijk ook een nadeel aan vast. Dat steeds een beeld wordt geschetst van een overheid die in de fout gaat en dat slachtofferschap toegeëigend wordt, kan ook tot iets anders leiden. Zo zou bijvoorbeeld door burgers geconcludeerd kunnen worden dat tegen dit probleem en deze overheid niets te beginnen is. Dit zou ertoe kunnen leiden dat hun rol in de dialoog kleiner wordt en dat is voor het debat niet wenselijk.

2.3.1 De rol van GasTerra in het debat

In dit hoofdstuk wordt er naar de bijzondere rol van GasTerra in het debat gekeken. Hoe behandelen de deelnemers in het debat GasTerra als stakeholder? En hoe brengen ze hun mening er over naar voren? Uit onze dataset hebben wij twee patronen geïdentificeerd die betrekking hebben op de rol van GasTerra. Enerzijds wordt GasTerra beschuldigd van het schuiven met verantwoordelijkheden om de eigen verantwoordelijkheid niet te nemen. Anderzijds ondermijnen burgers ook de geloofwaardigheid van GasTerra. De manieren waarop burgers deze thema's vormgeven wordt hieronder gepresenteerd.

Patroon 1: het schuiven met verantwoordelijkheden

Uit onze dataset blijkt dat GasTerra (ook) verantwoordelijk wordt gesteld voor de gasproblematiek. GasTerra wordt er echter van beschuldigd die verantwoordelijkheid niet te nemen. Het verwijt dat wordt gemaakt is dat zij de verantwoordelijkheid afschuift richting de marktvraag of de overheid. In het onderstaande laten we zien hoe dit gebeurt. Eerst laten we zien dat GasTerra ook verantwoordelijk wordt gehouden. Vervolgens illustreren we dat GasTerra beschuldigd wordt van het schuiven van verantwoordelijkheden.

Discursieve strategie: het leggen van verantwoor- delijkheid bij GasTerra

GasTerra wordt vaak in één adem wordt genoemd met de NAM en de overheid. Gespreksdeelnemers maken in het debat echter expliciet duidelijk dat ook GasTerra verantwoordelijkheid moet dragen binnen de gasproblematiek. Bekijk bijvoorbeeld het fragment hieronder:

Fragment 12

- 1 *Gisteren bezette Groenfront voor een dag het GasTerra kantoor*
- 2 *in Groningen. Met deze actie legde zij de focus op het bedrijf dat gas*
- 3 *in binnen- en buitenland verhandeld. Hiermee wilde zij duidelijk maken*
- 4 *dat GasTerra (Shell, Exxon & de staat) een belangrijke rol speelt binnen*
- 5 *de gasproblematiek en ook zij in het debat kritisch ondervraagd en*
- 6 *betrokken dient te worden.*

(Twitter, 27/01/15, 13: 52)

In dit fragment wordt aan een protestactie van actiegroep Groenfront gerefereerd. Zij protesteerden bij het kantoor van GasTerra. Het doel van de actie wordt genoemd: 'focus leggen op het bedrijf dat gas in binnen- en buitenland verhandeld'. Uit de volgende zin wordt duidelijk dat zij met dat bedrijf GasTerra bedoelen; er wordt dus gefocust op GasTerra. Het fragment maakt duidelijk dat het idee leeft dat 'ook' GasTerra, dus net als andere partijen, verantwoordelijk dient te worden gehouden voor de gasproblematiek. Er wordt immers aangegeven dat zij 'een belangrijke rol speelt

binnen de gasproblematiek'. Die belangrijke rol lijkt te legitimeren dat GasTerra ook in het debat betrokken dient te worden.

Door te stellen dat 'ook GasTerra' verantwoordelijk dient te worden gehouden, wordt gesuggereerd dat GasTerra (onterecht) de dans ontspringt in het debat, in ieder geval tot het moment van protesteren. Dat GasTerra tot dat moment een 'afwezige partner' is in het debat, suggereert ook dat dit bedrijf niet, of in mindere mate, verantwoordelijk is gehouden voor problemen. Door aan te geven dat in het vervolg ook GasTerra kritisch ondervraagd dient te worden, wat de suggestie wekt dat haar rol goed onder de loep moeten worden genomen, wordt meer

verantwoordelijkheid bij GasTerra gelegd. GasTerra mag niet worden vergeten als het gaat om de gasproblematiek.

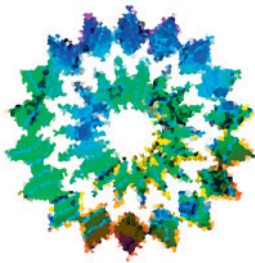
Opvallend is nog dat Shell, Exxon & de staat tussen haakjes staan vermeld. GasTerra is eigendom van hen. Door hun namen nog expliciet te benoemen, wordt ook verantwoordelijkheid bij hen gelegd.

In het fragment wordt dus gesuggereerd dat GasTerra onterecht de dans ontspringt bij de gasproblematiek. GasTerra wordt dus niet altijd in één adem genoemd met bijvoorbeeld de NAM en de overheid. Ook in het volgende fragment zien we terug dat GasTerra als een 'andere partij' wordt gezien:

Fragment 13

- 1 *Winstoptimalisatie. Ook bij GasTerra de leus:*
- 2 *«Geld boven Groningers?»*

(Twitter, 28/01/15, 13:02)

Het handelen van GasTerra wordt in dit fragment als 'winstoptimalisatie' neergezet. Dit lijkt een vraag op te roepen: 'ook bij GasTerra de leus: Geld boven Groningers?' Door het woordje 'ook', suggereert de reageerder dat die leus bij andere partijen in ieder geval wel van toepassing is. Door de vraag te stellen of die leus bij GasTerra ook opgaat, wordt de suggestie gewekt dat GasTerra op dat punt mogelijk zou verschillen van de andere partijen. De spreker lijkt daar nu echter, door de vraag die hij stelt, aan te twijfelen. De vraag suggereert dat de leus Geld boven Groningers ook bij GasTerra wellicht van belang is en dus dat GasTerra wat dat betreft 'hetzelfde' is als alle anderen. Dit lijkt tevens tegen verwachtingen in te gaan. Het wordt als speciaal geconstrueerd dat juist GasTerra ook geldelijk belang nastreeft. Als het gaat om verantwoordelijkheid, zou dit betekenen dat GasTerra ook verantwoordelijkheid zou moeten dragen.

In onze dataset wordt dus getoond dat ook GasTerra verantwoordelijkheid zou moeten dragen. Volgens de reageerders neemt GasTerra die verantwoordelijkheid echter niet. GasTerra zou de

verantwoordelijkheid elders neerleggen, bij de overheid bijvoorbeeld. In onze dataset wordt ook expliciet geïllustreerd dat GasTerra de verantwoordelijkheid daar neerlegt. Vergelijk onderstaand fragment:

Fragment 14

- 1 *GasTerra: politiek besluit hoe veel gas er kan worden gewonnen, niet aan ons*
- 2 *#hoorzitting #gaswinning #Groningen*

(Twitter, 28/01/15, 12:43)

In dit fragment wordt een uitspraak die GasTerra deed tijdens de hoorzitting aangehaald. In die uitspraak verwijst GasTerra naar de politiek: 'het is een politiek besluit hoeveel gas er kan worden gewonnen'. GasTerra geeft aan dat die beslissing niet door hen genomen kan worden: 'niet aan ons'. Dit suggereert dat GasTerra hier geen invloed op kan uitoefenen. De verantwoordelijkheid voor het besluit wordt op deze manier bij de overheid gelegd. GasTerra stelt zichzelf niet verantwoordelijk, maar schuift deze verantwoordelijkheid juist af. Hoewel niet bekend is of GasTerra dit letterlijk heeft gezegd, is dit wel de conclusie die de reageerders hebben getrokken uit het betoog van GasTerra. Zo wordt meerdere keren in het debat aangegeven dat GasTerra bij het gasbesluit naar de overheid of de marktvraag verwijst.

Discursieve strategie: beschuldigingen van schuiven met verantwoordelijkheden

Bovenstaande tweet illustreert dus dat GasTerra de verantwoordelijkheid voor het gasbesluit elders neerlegt. Dit wordt geïllustreerd, maar GasTerra wordt hier niet beschuldigd van het schuiven met verantwoordelijkheden. In veel andere fragmenten gebeurt dat wel. Vergelijk bijvoorbeeld de volgende twee fragmenten, waarin GasTerra, maar ook de NAM en de overheid, hiervan worden *beschuldigd*:

Fragment 15

- 1 *Kaatsspelletje tussen Nam, GasTerra, SodM en Kamp. (gaswinning).*
- 2 *Wie komt nu eigenlijk op vd belangen vd Groningers?*

(Twitter, 28/01/2015, 13:31)

Fragment 16

- 1 *#ZwartePieten krijgt nieuwe dimensie met #hzgas over minder #gaswinning:*
- 2 *@NAMbv: «Wij niet» @SodMNL: «Wij ook niet»@GasTerraNL: «Wie?»*

(Twitter, 28/01/2015, 12:59)

Zo suggereert de spreker in fragment 15 dat er een kaatsspelletje tussen verschillende partijen gaande is. ‘Kaatsen’ suggereert dat er een balletje over wordt gespeeld, van de ene naar de andere partij. De bal lijkt in dit geval de verantwoordelijkheid te betreffen. Het suggereert dat niemand die verantwoordelijkheid in handen heeft. Dat er een spel gespeeld wordt, wekt de suggestie dat het geen serieuze zaak, maar iets amusants betreft. Het gebruik van het verkleinwoord ‘spelletje’, suggereert bovendien bedrog. Achter de rug van de bevolking wordt over verantwoordelijkheden onderhandeld.

Na de uitspraak over een kaatsspelletje, volgt de vraag wie nu eigenlijk ‘vd belangen vd Groningers opkomt’. Het antwoord hierop is schijnbaar niet duidelijk. Dat deze vraag volgt nadat de verschillende partijen worden beschuldigd van het schuiven van verantwoordelijkheden, suggereert dat ‘het kaatsspel’ de oorzaak is van die onduidelijkheid. De verschillende genoemde partijen worden hierdoor niet alleen beschuldigd van het schuiven met verantwoordelijkheden, ze worden er ook allemaal van beschuldigd niet op te komen voor de belangen van de Groningers. Ook wordt hiermee ‘verantwoordelijkheid nemen’ gelijkgesteld aan ‘opkomen voor de belangen’. Interessant is daarnaast dat in termen van een spel wordt gesproken (kaatsspelletje). Dit suggereert dat niemand het serieus neemt.

Ook in het tweede fragment wordt expliciet gemaakt dat met verantwoordelijkheden wordt geschoven. De reageerder stelt dat tijdens de hoorzitting (#hz) sprake is van ‘#ZwartePieten’. Ook dit suggereert het schuiven met verantwoordelijkheden. Zwarte pieten betekent immers dat verschillende partijen elkaar ‘zwart’ maken en voortdurend elkaar de schuld proberen te geven. In het fragment wordt dit voor verschillende partijen ook geïllustreerd door voorbeelden te geven: ‘wij niet’, ‘wij ook niet’. Deze voorbeelden laten zien dat niemand verantwoordelijkheid neemt voor de gaswinning. Opvallend is het voorbeeld dat bij GasTerra gegeven wordt: ‘wie?’. Dit suggereert niet alleen dat GasTerra zelf geen verantwoordelijkheid neemt. Door om een naam te vragen, wordt tevens de suggestie gewekt dat GasTerra zelf ook geen idee

heeft wie die verantwoordelijkheid wel zou moeten dragen. Dit roept het beeld op van een ‘onwetende’ GasTerra.

Samenvatting

Bij dit patroon hebben we laten zien dat GasTerra ook verantwoordelijk wordt gemaakt voor de gasproblematiek. Dit gebeurt bijvoorbeeld doordat de reageerders expliciet aangeven dat GasTerra ook kritisch ondervraagd dient te worden, wat suggereert dat dit eerder nog niet is gebeurd en wel zou moeten. Het beeld dat wordt opgeroepen is dat GasTerra (onterecht) afwezig was in het debat. Maar dat moet dus veranderen. GasTerra wordt in het gesprek ook expliciet verantwoordelijk gesteld. We hebben echter laten zien dat GasTerra die verantwoordelijkheid niet neemt. Reageerders laten zien dat GasTerra de verantwoordelijkheid afschuift, richting de overheid bijvoorbeeld. GasTerra wijst hierdoor de overheid als schuldige aan en laat hiermee tevens zien een ‘andere partij’ te zijn.

Opvallend is dat uit onze dataset ook blijkt dat GasTerra als ‘andere partij’ wordt gezien, doordat men zich bijvoorbeeld afvraagt of een negatieve ‘ook’ betrekking heeft op GasTerra. Dit zou voor GasTerra perspectief kunnen bieden. Bij het eerste patroon hebben we laten zien dat de integriteit van de overheid wordt ondermijnd. De overheid wordt bijvoorbeeld sterk geconstrueerd als onbetrouwbaar. Dat GasTerra als ‘anders’ wordt gezien, kan betekenen dat die integriteit in mindere mate wordt ondermijnd en zij dus als meer betrouwbaar gezien wordt.

Maar GasTerra wordt wel expliciet beschuldigd van het schuiven van verantwoordelijkheden. Zo wordt aangegeven dat sprake is van #zwartepieten tussen verschillende partijen. Dat met verantwoordelijkheden wordt geschoven, heeft als consequentie dat het debat over de gasproblematiek eigenlijk niet verder komt. Niemand neemt immers verantwoordelijkheid voor de problematiek. Er wordt enkel gewezen naar elkaar. Iedereen lijkt de problemen rond de gasproblematiek uit de weg te gaan.

Patroon 2: het ondermijnen van de geloofwaardigheid van GasTerra

De geloofwaardigheid van GasTerra wordt in de dataset op verschillende manieren ondermijnd. We zullen laten zien dat de bedrijfsvoering van GasTerra in twijfel wordt getrokken. Daarnaast tonen de fragmenten ook dat zij niet serieus wordt genomen. Zie hiervoor het onderstaande fragment:

Fragment 17

- 1 *Hahaha! RT: Hoorzitting gas:*
- 2 *GasTerra: wij kunnen er ook niets aan doen.*
- 3 *Wij moeten gewoon aan de marktvraag voldoen*

(Twitter, 28/01/2015, 12:54)

In dit fragment wordt een uitspraak van GasTerra aangehaald die is gedaan tijdens de hoorzitting over de gaswinning in Groningen. Regel 2 en 3 tonen deze uitspraak: “wij kunnen er ook niets aan doen. Wij moeten gewoon aan de marktvraag voldoen”. In eerste instantie wordt niet duidelijk waar GasTerra niets aan kan doen, maar dat er wordt gezegd dat zij gewoon aan de marktvraag moeten voldoen, suggereert dat het hier gaat om de hoeveelheid gas dat is gewonnen en/of verkocht. Er is gezegd dat zij er ‘niets’ aan kunnen doen. Deze *extreme case formulation*, die vaak wordt ingezet ter verdediging of ter rechtvaardiging van een beschrijving of beoordeling (Pomerantz, 1986), versterkt de claim van GasTerra. Hiermee wordt de suggestie gewekt dat GasTerra totaal geen schuld heeft aan de hoogte van de gaswinning.

Doordat in regel 3 wordt gezegd dat zij gewoon aan de marktvraag moeten voldoen, wordt geïmpliceerd dat de hoogte van de gaswinning buiten hun macht ligt. Door te zeggen dat zij iets ‘moeten’, wordt de suggestie gewekt dat hen iets wordt opgelegd; dat zij verplicht zijn om aan de marktvraag

voldoen. Zo wordt het gepresenteerd als iets waar zij geen invloed op hebben en er daarom niets aan kunnen doen. Dat er wordt aangegeven dat GasTerra ‘gewoon’ aan de marktvraag moet voldoen, toont de vanzelfsprekendheid hiervan. Door het zo te brengen wordt het geconstrueerd als iets wat gewoon zo is. Zo lijkt er geen discussie over mogelijk te zijn dat zij er niets aan kunnen doen. Door GasTerra neer te zetten als collectief (‘wij’ in regel 2 en 3), worden de uitspraken geprojecteerd op iedereen bij dit bedrijf. Er wordt geïmpliceerd dat helemaal niemand bij GasTerra blaam treft. Dit benadrukt nog eens dat GasTerra er niets aan kan doen.

De uitspraak van GasTerra wordt in regel 1 letterlijk uitgelachen. Door het gelach, wordt de suggestie gewekt dat de uitspraak en daarmee ook GasTerra zelf niet serieus wordt genomen. De geloofwaardigheid van GasTerra wordt op deze manier ondermijnd. Geloofwaardigheid hangt dus ook samen met verantwoordelijkheid nemen. Ook in het volgende fragment wordt een beeld opgeroepen van een bedrijf dat niet serieus wordt genomen.

Fragment 18

- 1 *MVO bij GasTerra? Ik denk dat het bij gerecycled papier,*
- 2 *Fair Trade koffie en fietsplan werknemers blijft. #hzgas*

(Twitter, 28/01/2015, 12:51)

In regel 1 stelt de spreker een retorische vraag, een vraag waar geen antwoord op wordt verwacht. Een retorische vraag wordt vaak ingezet om een onderwerp ter sprake te brengen en waarop de spreker zelf vaak reageert (Potter, 1996). Dit is ook te zien in bovenstaand fragment. De spreker vraagt zich hardop af of GasTerra maatschappelijk verantwoord onderneemt (MVO bij GasTerra?). Vervolgens formuleert de spreker zelf het antwoord en presenteert daarin het vermoeden dat MVO bij GasTerra beperkt blijft tot gerecycled papier, Fair Trade koffie en een fietsplan voor werknemers. Hiermee wordt gesuggereerd dat het invoeren van deze kleine

maatregelen het enige is wat GasTerra doet op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen. De voorbeelden getuigen niet van het soort ondernemen waar GasTerra eigenlijk om draait. Door de retorische vraag over het maatschappelijk verantwoord ondernemen en de voorbeelden die worden aangehaald, wordt hier de bedrijfsvoering van GasTerra in twijfel getrokken en wordt er een beeld opgeroepen van een bedrijf dat helemaal niet zo maatschappelijk verantwoord bezig is.

Ook in de volgende fragmenten wordt de bedrijfsvoering van GasTerra in twijfel getrokken.

Fragment 19

- 1 *Wachten nu op GasTerra: het bedrijf dat het Gronings gas verhandelt. #hzgas.*

(Twitter, 28/01/2015, 12:36)

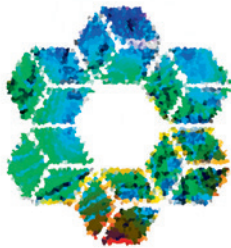
- 3 *Verhandeld of verkwanseld?*

(Twitter, 28/01/2015, 12:38)

Fragment 20

- 1 *Gas Groen Groningen, check visie website*
- 2 *@GasTerraNL, schandalig bijna*

(Twitter, 28/01/2015, 12:53)

Zo is in het eerste fragment te zien dat de suggestie wordt gewekt dat GasTerra op onjuiste manier met het gas omgaat. Allereerst wordt aangegeven dat er op GasTerra wordt gewacht: “wachten nu op GasTerra”. Door het gebruik van de *hashtag* ‘hzgas’ wordt duidelijk dat er tijdens de hoorzitting over de gaswinning een reactie van GasTerra wordt verwacht. Dat er daadwerkelijk gewacht wordt op een reactie van GasTerra wekt de suggestie dat GasTerra recht van spreken heeft. Op deze manier wordt GasTerra neergezet als een serieuze partij in de gaswinning. Hoewel GasTerra hier wel neergezet wordt als een serieuze partij, laat dit patroon vooral zien dat haar geloofwaardigheid als bedrijf wordt ondermijnd. Dit is ook te zien in de rest van fragment 19.

In regel 1 en 2 wordt aangegeven dat er gewacht wordt op GasTerra, “het bedrijf dat het Gronings gas verhandelt”. Er wordt in regel 3 gereageerd in de vorm van een suggestieve vraag: “Verhandeld of verkwanseld?”. Richardson, Dohrenwend en Klein (1965) omschrijven suggestieve vragen als vragen waarin altijd tenminste een verwachting of een aanname aanwezig is. Een vraag bevat een aanname wanneer er bepaalde informatie over het gedrag dan wel de positie van de respondent wordt gegeven waarvan wordt uitgegaan dat deze van toepassing is op de respondent. In dit fragment wordt er echter over GasTerra gesproken en heeft de vraag ook betrekking op het gedrag van GasTerra. Volgens Searle (1969) geldt bij normale vragen de oprechtheidsvoorwaarde; degene die de vraag stelt, wil ook echt een antwoord. Bij suggestieve vragen is antwoord krijgen echter niet het enige of belangrijkste doel. De reageerder lijkt in regel 3 dan ook meer een bewering te uiten: GasTerra verhandelt het gas niet, maar verkwanselt het. Dit wekt de suggestie dat GasTerra het gas niet

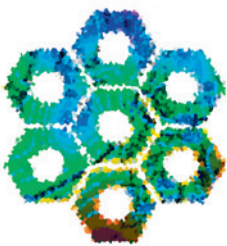
verhandelt op een adequate, zorgvuldige wijze. Er wordt een beeld gecreëerd van een bedrijf dat op onverantwoorde manier met haar product omgaat, waarmee de bedrijfsvoering van GasTerra in twijfel wordt getrokken.

Ook in het fragment daarna is dit te zien. In de eerste regel wordt de visie van GasTerra aangehaald: “Gas Groen Groningen”. Daarna wordt aangegeven dat dit op de website van GasTerra is te vinden: “check visie website”. Er wordt hiermee extra benadrukt dat deze uitspraak, deze visie, door GasTerra zelf wordt verkondigd. In regel 2 geeft de spreker een oordeel: “schandalig bijna”. De suggestie wordt gewekt het sterk wordt afgekeurd dat deze visie wordt uitgedragen. De visie ‘Gas Groen Groningen’ wordt hiermee ondermijnd. Op deze manier wordt een beeld opgeroepen van een organisatie waarvan de bedrijfsvoering niet strookt met de visie die wordt uitgedragen. Ook in het volgende fragment staat de bedrijfsvoering van GasTerra ter discussie. Er wordt gesuggereerd dat ‘Topman Lankhorst’ ontslag moet krijgen:

Fragment 21

- 1 RT: Topman Lankhorst GasTerra ontkent dat gas industrie
- 2 veiligheid Groningen negeerde [...] Wie vraagt zijn ontslag?

(Twitter, 18/02/2015, 10:39)

In bovenstaand fragment wordt gesuggereerd dat de directeur van GasTerra ontslag moet krijgen. Allereerst wordt een uitspraak van hem aangehaald; hij ontkenst dat de gasindustrie de veiligheid van Groningen negeerde. Of dit ook daadwerkelijk door Lankhorst gezegd is, is niet duidelijk. Het is in ieder geval wel wat de spreker heeft geconcludeerd. Dat er na deze uitspraak de vraag wordt gesteld wie zijn ontslag vraagt, suggereert dat deze ontkenning ervoor heeft gezorgd dat de vraag wordt gesteld. De indruk wordt gewekt dat de ontkenning niet gegrond is en dat deze reden genoeg is tot het vragen van ontslag. Wie zijn ontslag gaat vragen, lijkt hier niet het belangrijkste te zijn. Dat het überhaupt al gevraagd wordt, impliceert dat hij ontslag moet krijgen. Hiermee wordt de suggestie gewekt dat

hij zijn werk niet goed doet. Op deze manier wordt tegelijkertijd de bedrijfsvoering van GasTerra in twijfel getrokken; een directeur is immers degene die de leiding heeft over een bedrijf en daarmee verantwoordelijk is voor de bedrijfsvoering. Door het handelen van de directeur te ondermijnen, wordt tegelijkertijd dus ook de bedrijfsvoering van GasTerra in twijfel getrokken.

Samenvatting

Met bovenstaande fragmenten hebben we laten zien dat de geloofwaardigheid van GasTerra ondermijnd wordt. Retorische en suggestieve vragen worden ingezet om de bedrijfsvoering van dit bedrijf in twijfel te trekken. Door letterlijk vraagtekens te zetten bij de bedrijfsvoering, wordt GasTerra's geloofwaardigheid ondermijnd. Ook doordat de fragmenten een beeld oproepen van een bedrijf dat niet serieus wordt genomen (bijvoorbeeld het lachen in fragment 17 en de 'niet serieuze' voorbeelden van maatschappelijk verantwoord ondernemen in fragment 18), lijkt de geloofwaardigheid van GasTerra op het spel te staan. In één van de fragmenten is echter wel te zien dat verwacht wordt dat GasTerra haar stem laat horen tijdens de hoorzitting. Op deze manier wordt het bedrijf wel neergezet als een serieuze partij in de gaswinning.

2.4 Conclusie

In het vorige hoofdstuk zijn de resultaten van onze discoursanalyse beschreven. In dit hoofdstuk beschrijven we onze conclusies. Om een antwoord te geven op de vraag naar de frames die er in het publieke debat ten aanzien van gas en GasTerra leven en welke functie deze voor de partijen die het frame naar voren brengen vervullen, geven wij eerst een overzicht over de rol van gas in de Nederlandse samenleving vanuit een communicatief perspectief (2.4.1). Vervolgens beschrijven we een aantal opvallende observaties die voortvloeien uit onze analyse: eenzijdige communicatie (2.4.2), ondermijnen van

de integriteit van autoriteiten (2.4.3) en gespreksdilemma's (2.4.4). Tot slot wordt ingezoomd op de rol van GasTerra in het discours (2.4.5).

2.4.1 Rol van gas in de Nederlandse samenleving

Hoofddoelstelling van onze analyse was om de rol van gas in de Nederlandse samenleving te onderzoeken, vanuit een interactioneel perspectief. Uit onze dataset blijkt dat het thema gas in de noordelijke regio nauw verbonden is met het thema *aardbevingen*. Burgers uiten veelvuldig weerstand tegen de gevolgen van de gaswinning en benadrukken daarbij het eigen, geldelijk belang van de overheid en het bedrijfsleven. Discussies over de rol van gas in de Nederlandse samenleving of over de groei van de regio zijn niet aanwezig in onze dataset. Waar in de wetenschappelijke literatuur het thema gas in het kader van de discussie over de energietransitie wordt benaderd (zie het rapport over de REA), doen burgers dat niet. Ook ontbreekt in onze dataset een relatie met het onderwerp duurzaamheid. Onze dataset laat zien dat het gasdebat in het publieke domein vooral bestaat uit discussies over aardbevingen. Om burgers weer over gas te laten spreken en reflecteren (en niet over aardbevingen) moet dus een andere communicatieve benadering plaatsvinden.

2.4.2 Eenzijdige communicatie

Een aspect dat daarnaast opvalt, heeft te maken met de rol van de betrokken stakeholders in het debat. Terwijl burgers op allerlei manieren hun weerstand vormgeven in het debat, nemen de overheid, ondernemers en initiatiefnemers hier niet aan deel. Zij zijn in het online publieke debat afwezig en worden door de burger beschuldigd met verantwoordelijkheden af te schuiven. Dat geldt ook voor GasTerra. Onze analyses laten dus *eenzijdige communicatie* zien. Bij het volgende kopje wordt duidelijk waar deze eenzijdige communicatie voornamelijk uit bestaat.

2.4.3 Ondermijnen van de integriteit van autoriteiten

We hebben in onze analyse laten zien dat burgers veelvuldig beschuldigingen uiten van list en bedrog. Ook wordt gesuggereerd dat het (geld)belang van de overheid en ondernemers boven het belang van de Groningers geplaatst wordt. Deze thema's hangen nauw samen met een ander thema dat is besproken: 'het creëren van slachtofferschap'. Immers, wanneer sprake is van 'list en bedrog' of van 'het plaatsen van geld boven Groningers' door de één, is er per definitie ook altijd een ander die hiervan het slachtoffer is.

Burgers ondermijnen, door deze discursieve strategieën, de integriteit van de overheid en ondernemers. Zij worden hierdoor als zeer onbetrouwbaar geconstrueerd. Door te laten zien hoe weinig integer de autoriteiten zijn, rechtvaardigen burgers tevens hun weerstand. Ook creëren sprekers hierdoor urgentie voor de gaswinningsproblematiek.

Deze effecten worden nog versterkt door een aantal retorische middelen. Hieronder zullen we de belangrijkste middelen bespreken.

Collectiviteit

Eén manier waarop urgentie voor de gaswinningsproblematiek wordt gecreëerd, is door het creëren van *collectiviteit*. Burgers presenteren zich als een homogene groep. Er wordt gesproken in termen van 'wij', van 'de Groningers', maar ook van 'iedereen', 'allemaal' en 'de bevolking'. Er worden dus verschillende discursieve middelen toegepast om een collectief te creëren, waarmee de individuele mening wordt versterkt en van de kwestie een landelijke kwestie wordt gemaakt.

Ook heeft dit retorisch middel tot gevolg dat er twee groepen ontstaan. Het is 'wij' tegen 'zij' of 'het Noorden' versus 'Den Haag'. De handelwijze en de wensen van deze twee tegenpolen, worden zodanig geportretteerd dat ze niet anders kunnen worden gezien dan als tegengesteld aan elkaar. Discussies

vinden vaak plaats naar aanleiding van fundamentele tegenstellingen, waarmee publieke opinies worden georganiseerd (Lévi-Strauss, 1979; Elchardus, 2007). Deze tegenstellingen worden *dichotomieën* genoemd. Hoe meer een tegenstelling door verschillende partijen wordt benadrukt, hoe dieper de kloof tussen de partijen wordt, en hoe kleiner de kans is dat ze nog tot elkaar komen. Dichotomieën leggen de nadruk op spanningen die in discussies ontstaan en naar voren komen. De dichotomieën in onze dataset dragen bij aan een beeld van overheid en ondernemers als collectief dat tegenover de burgers staat.

Extreme case formuleringen

Naast het creëren van collectiviteit, wordt urgentie voor het probleem gecreëerd door *extreme case formulations* (Edwards, 1994). Zulke uitdrukkingen worden vaak in de discussie aangewend ter rechtvaardiging van een bepaalde beschrijving. In onze dataset lijken deze middelen de urgentie van de situatie te benadrukken. Gespreksdeelnemers tonen hiermee hoe uitzonderlijk hun positie als slachtoffers van aardbevingen en van veiligheidsrisico's is. Ook rechtvaardigen zij daardoor hun rol in de dialoog.

De *extreme case formulations* suggereren ook dat het bedrog extreem is en dat totaal geen belang wordt gehecht aan de veiligheid van de Groningers. De overheid en ondernemers worden zodoende in een kwader daglicht gezet.

Script formulations

Urgentie voor het probleem wordt ook gecreëerd door het gebruik van *script formulations*. Dit middel wordt vaak ingezet om een bepaalde gang van zaken als routinematig voor te stellen (Potter, 1996). Zo wordt bijvoorbeeld aangegeven dat veiligheidsrisico's 'lange tijd' niet zijn onderkend. Hiermee laten burgers zien dat het een omvangrijk en structureel probleem betreft, waardoor de ernst van de situatie wordt benadrukt en urgentie voor het probleem wordt gecreëerd.

Categorizations

Om de overheid te beschrijven, gebruiken gespreksdeelnemers veelvuldig *categorizations*. Dit retorisch middel beschrijft een hele groep aan de hand van slechts een enkel kenmerk. In onze dataset wordt vaak een label met een negatieve connotatie toegekend aan de overheid en ondernemers. Voorbeelden hiervan zijn: ‘vuile Haagse huichelaars’ en ‘tuig’. Ook wordt minister Kamp gelabeld als ‘Poetin’ en ‘sujet’. Dergelijke *categorizations* versterken het beeld van een onbetrouwbare overheid en ondernemers. Hierdoor wordt ook hun integriteit ondermijnd.

2.4.4 Gespreksdilemma's

Zoals in de inleiding is besproken, heeft een spreker per definitie een zogenaamd gespreksdilemma (bijvoorbeeld: de onschuld van de spreker staat op het spel). Al pratende passen we strategieën toe om aan het probleem tegemoet te komen. Uit onze dataset is gebleken dat ook voor gespreksdeelnemers aan het gasdebat iets op het spel staat. We hebben een aantal gespreksdilemma's geïdentificeerd.

Gespreksdeelnemers tonen dat zij er niet op uit zijn de overheid te beschuldigen. Er wordt getoond dat de woede niet in hun aard zit maar dat het toe te schrijven is aan het handelen van de overheid. Zo geven ze bijvoorbeeld aan dat het de omstandigheden zijn die emoties bij hen oproepen. Door dit op deze manier te formuleren, wordt geanticipeerd op de beschuldiging dat zij emotionele wezens zijn die zich altijd maar afkeren tegen de overheid en ondernemers.

We hebben laten zien dat veelvuldig de ernst van de situatie wordt geschetst. Het probleem wordt geconstrueerd als omvangrijk en structureel probleem. Burgers anticiperen daardoor op de beschuldiging van zeuren. Er wordt immers gesuggereerd dat er echt iets aan de hand is. Zij legitimeren hierdoor tevens hun rol in de dialoog.

Hoewel door het creëren van slachtofferschap urgentie voor het probleem wordt gecreëerd, heeft dit mogelijk ook een keerzijde. Dat steeds een beeld

wordt geconstrueerd van een overheid die in de fout gaat en dat slachtofferschap toegeëigend wordt, kan ook iets anders tot gevolg hebben. Zo zouden burgers kunnen concluderen dat verzet nutteloos is en tegen dit probleem en deze overheid niets te beginnen is. Dit zou ertoe kunnen leiden dat hun rol in de dialoog kleiner wordt en dat is voor het debat niet wenselijk.

2.4.5 Rol van GasTerra in het gasdebat

GasTerra is nauwelijks zichtbaar in het bredere gasdebat. Binnen de piek die is geanalyseerd om het bredere gasdebat in kaart te brengen, bleek GasTerra een *trending topic* te zijn. Dit kwam echter vooral door veel *retweets* van een ‘neutraal’ bericht over de omzet van GasTerra. Wanneer echter specifiek wordt gezocht naar berichtgeving over GasTerra, wordt duidelijk dat het bedrijf overwegend negatief naar voren komt in het gasdebat. GasTerra wordt vaak geassocieerd met andere actoren, zoals de NAM en de overheid. Zij wordt ook vaak met hen in één adem genoemd. Toch blijkt uit onze analyse dat GasTerra ook af en toe als andere partij wordt gezien, doordat bijvoorbeeld wordt gesuggereerd dat ‘ook’ zij, net als de NAM en de overheid, verantwoordelijk dient te worden gehouden voor de gasproblematiek. Het beeld dat hiermee wordt opgeroepen is dat GasTerra (onterecht) afwezig was in het publieke debat. Ook uit onze dataset blijkt dat GasTerra geen actieve bijdrage levert aan het debat (zie ‘Eenzijdige communicatie’).

Onze analyse laat zien dat GasTerra ook verantwoordelijk wordt gesteld voor de gaswinningsproblematiek. Zij wordt er echter van beschuldigd die verantwoordelijkheid niet te nemen. Het verwijt dat wordt gemaakt is dat zij de verantwoordelijkheid afschuift richting de marktvraag of de overheid. In de fragmenten laten gespreksdeelnemers ook expliciet zien dat GasTerra dit doet. Maar dat de verantwoordelijkheid wordt afgeschoven, heeft als consequentie dat het debat over de gasproblematiek niet verder komt. Er kan pas een oplossing komen

wanneer partijen de kennis- en handelingsverantwoordelijkheid nemen in het debat (Haen et al., 2015). Niemand neemt immers verantwoordelijkheid voor de problematiek. Er wordt enkel naar elkaar gewezen.

Ook blijkt uit onze analyse dat de geloofwaardigheid van GasTerra op het spel staat, er wordt namelijk een beeld opgeroepen van een bedrijf dat niet serieus wordt genomen. Echter, er wordt wel getoond dat verwacht wordt dat GasTerra haar stem laat horen bij de hoorzitting over de gaswinning. Op deze manier wordt GasTerra wel neergezet als volwaardig gesprekspartner in het debat.

Dat GasTerra wordt geconstrueerd als ‘andere partij’ en als een ‘volwaardige partij’, biedt perspectief voor GasTerra. In de *‘tone of voice’* zal hier nader op worden ingaan.

3

TONE OF VOICE

De identiteit van GasTerra is er niet vanzelfsprekend in het publieke debat. Deze moet worden opgebouwd door discursief werk te verrichten. Ofwel de tone of voice – de manier waarop visies over gas worden ingebracht – is van belang om tot interactie te komen. Pas in de interactie blijkt of in de oren van de samenleving door GasTerra aangedragen visies worden ondersteund. In dit onderzoek is gekeken naar de wijze waarop de communicatiefunctie van GasTerra in het gasdebat meer aanwezig kan zijn door eerst te begrijpen hoe er duiding aan gas wordt gegeven door de samenleving.

We onderscheiden op grond van onze analyse drie discursieve kansen voor GasTerra in interactie met de samenleving:

- 1 Het erkennen van zorgen
- 2 Het gebruik van spreekrecht
- 3 Gebruikmaking van het birdseyeperspectief door GasTerra.

3.1 Erkennen van zorgen

Uit de analyses blijkt dat GasTerra in de berichtgeving zelden reageert op de argumenten van burgers, waardoor er een soort eenrichtingsverkeer lijkt te zijn in de communicatie. Er worden allerlei vragen opgeroepen, beschuldigingen gedaan richting autoriteiten waaronder Den Haag en NAM, maar er komt daarop geen respons vanuit GasTerra. Daardoor lijken de weerstand, de aantijgingen van bijvoorbeeld een gebrek aan transparantie, en de bestaande negatieve frames juist te worden versterkt, ook naar de beeldvorming rond GasTerra. Uit de analyses kunnen we leren dat ‘afwezigheid’ in het debat dan niet zonder consequenties blijft. Het omgaan met weerstand – en het belang daarbij ook inhoudelijk in te gaan op de zorgen van burgers over aardbevingen – betekent

niet dat GasTerra de omgeving ‘gelijk’ hoeft te geven, maar door er überhaupt over in gesprek te gaan, erkent GasTerra wel het bestaansrecht van die zorgen die niet worden prijsgegeven of weggenomen door, zoals de NAM nu doet, alleen op de ‘feiten’ dan wel emoties te wijzen. Dit is van belang voor het niet nog meer voeden van de weerstand. Dit type zorgen over al dan niet voorziene gevolgen van gaswinning in de vorm van aardbevingen, lopen een groot risico om niet te worden herkend en erkend door GasTerra. Een belangrijke taak voor de communicatie is om (toekomstige) gespreksdeelnemers vanuit GasTerra bewust te maken van deze interactionele zorgen.

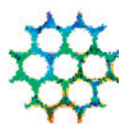
3.2 Spreekrecht

Van belang is wie het woord voert om het vraagstuk te entameren. Presenteert degene ook de juiste of relevante achtergrond om de crisis te kunnen duiden? Uit de analyse blijkt dat GasTerra zich niet opwerpt tot de juiste woordvoerders van het probleem. Door het schetsen van overzicht en het presenteren van een visie kan GasTerra een basis creëren op grond waarvan ze kunnen spreken. Gespreksdeelnemers – en dus ook GasTerra – hebben de keuze niet alleen te laten zien *waarin* ze met elkaar overeenstemmen, maar ook wie het eens is met wie (Heritage & Raymond 2005). Door oog te hebben voor dit type interactionele dynamiek kan een beter begrip ontstaan waarom burgers het handelen door autoriteiten als listig danwel bedrieglijk opvatten. Hiertoe zal de communicatie niet zozeer moeten kijken naar de aard en inhoud van argumenten *an sich*, maar naar de relaties tussen de deelnemers aan het debat, en wat ze *bereiken* in die relatie, zoals burgers bijvoorbeeld veelal op hun identiteit als slachtoffer een beroep doen.

3.3 Birdseyeperspective

Burgers positioneren zich als ‘ervaringsexperts’ en dus ook als beoordelaar van de aardbevingsproblemen, zij weten waar ze het over hebben. In die zin nemen ze de positie van autoriteiten en ook GasTerra over. Ze ontnemen GasTerra het woordvoederschap in het gaswinningsdebat. Het construeren van geloofwaardig woordvoederschap van probleem en oplossing speelt dus sterk in het debat. GasTerra zou op dit punt kunnen leren van de wijze waarop burgers hun geloofwaardig woordvoederschap opbouwen door in conversaties te werken vanuit het beeld dat GasTerra *het geheel* overziet: *oplossing* en *oorzaak voor energietransitie*. Dit kan al in de interactie met de omgeving naar voren worden gebracht.

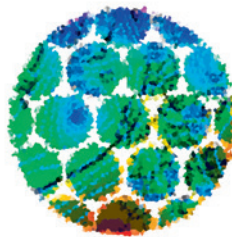

Referenties Rapid Evidence Assessment

- 1 Terwel, B. W., & ter Mors, E. (2015). Host community compensation in a carbon dioxide capture and storage (CCS) context: Comparing the preferences of Dutch citizens and local government authorities. *Environmental Science & Policy*, 50, 15-23.
- 2 van Os, H. W. A., Herber, R., & Scholtens, B. (2014). Not Under Our Back Yards? A case study of social acceptance of the Northern Netherlands CCS initiative. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 30, 923-942.
- 3 van Os, H., Herber, R., & Scholtens, B. (2014). Designing a Decision Support System for Subsurface Activities: A Meta Analysis of the Design of a Social Acceptance Motivated Decision Support System for Subsurface Activities in the Netherlands. *Procedia Environmental Sciences*, 22, 12-19.
- 4 Terwel, B. W., ter Mors, E., & Daamen, D. D. (2012). It's not only about safety: Beliefs and attitudes of 811 local residents regarding a CCS project in Barendrecht. *International Journal of Greenhouse Gas Control*, 9, 41-51.
- 5 de Best-Waldhober, M., Daamen, D., Ramirez, A. R., Faaij, A., Hendriks, C., & de Visser, E. (2009). Informed public opinions on CCS in comparison to other mitigation options. *Energy Procedia*, 1(1), 4795-4802.
- 6 Dowd, A. M., Itaoka, K., Ashworth, P., Saito, A., & de Best-Waldhober, M. (2014). Investigating the link between knowledge and perception of CO₂ and CCS: An international study. *International Journal of Greenhouse Gas Control*, 28, 79-87.
- 7 Raven, R. P., Jolivet, E., Mourik, R. M., & Feenstra, Y. C. F. J. (2009). ESTEEM: Managing societal acceptance in new energy projects: A toolbox method for project managers. *Technological Forecasting and Social Change*, 76(7), 963-977.
- 8 Heiskanen, E., Hodson, M., Mourik, R., Raven, R., Feenstra, Y., Alcantud, A., & Fritsche, U. (2007). Factors influencing the societal acceptance of new energy technologies: meta-analysis of recent European projects. *Work Package*, 2.
- 9 Raven, R. P. J. M., Mourik, R. M., Feenstra, Y., & Heiskanen, E. (2009). Modulating societal acceptance in new energy projects: Towards a toolkit methodology for project managers. *Energy*, 34(5), 564-574.
- 10 Rohrer, H., Bogner, R., Späth, P., & Faber, F. (2004). Improving the public perception of bioenergy in the EU. Final Report. *Directorate General for Energy and Transport: European Commission*.
- 11 Bosman, R., Loorbach, D., Frantzeskaki, N., & Pistorius, T. (2014). Discursive regime dynamics in the Dutch energy transition. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 13, 45-59.
- 12 Scrase, J. I., & Ockwell, D. G. (2010). The role of discourse and linguistic framing effects in sustaining high carbon energy policy—An accessible introduction. *Energy Policy*, 38(5), 2225-2233.
- 13 Floor, J. R., Van Koppen, C. K., & Lindeboom, H. J. (2013). A review of science-policy interactions in the Dutch Wadden Sea—The cockle fishery and gas exploitation controversies. *Journal of Sea Research*, 82, 165-175.
- 14 van der Voort, N., & Vanclay, F. (2015). Social impacts of earthquakes caused by gas extraction in the Province of Groningen, The Netherlands. *Environmental Impact Assessment Review*, 50, 1-15.
- 15 de Best-Waldhober, M., Brunsting, S., & Paukovic, M. (2012). Public concepts of CCS: Understanding of the Dutch general public and its reflection in the media. *International Journal of Greenhouse Gas Control*, 11, S139-S147.
- 16 Sengers, F., Raven, R. P., & Van Venrooij, A. H. T. M. (2010). From riches to rags: Biofuels, media discourses, and resistance to sustainable energy technologies. *Energy Policy*, 38(9), 5013-5027.
- 17 Wüstenhagen, R., Wolsink, M., & Bürer, M. J. (2007). Social acceptance of renewable energy innovation: An introduction to the concept. *Energy policy*, 35(5), 2683-2691.
- 18 Hoekstra, E., Perlaviciute, G., & Steg, L. (2014). *Uw mening over gaswinning uit het Groningen-gasveld: Onderzoekresultaten fase 2*. Rijksuniversiteit Groningen.
- 19 Perlaviciute, G. & Steg, L. (2014). Contextual and psychological factors shaping evaluations and acceptability of energy alternatives: integrated review and research agenda. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 35, 361-381.
- 20 Perlaviciute, G., & Steg, L. (2015). The influence of values on evaluations of energy alternatives. *Renewable Energy*, 77, 259-267.
- 21 Huijts, N. M. A., Molin, E. J. E., & Steg, L. (2012). Psychological factors influencing sustainable energy technology acceptance: A review-based comprehensive framework. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(1), 525-531.
- 22 Wiekens, C. J., Harmelink, M., Beeksmä, J., Heijne, L. J. M., Klarenbeek, J. M. E., & Poelarends, P. (2015). *Maatschappelijk Draagvlak voor Biovergisters. De casussen Coevorden en Foxhol*. Hanzehogeschool Groningen.
- 23 de Groot, J. I., Steg, L., & Poortinga, W. (2013). Values, perceived risks and benefits, and acceptability of nuclear energy. *Risk Analysis*, 33(2), 307-317.
- 24 Remmerswaal, S. M. (2013). *The dynamics in the societal debate on Shale gas in The Netherlands* (Doctoral dissertation, TU Delft, Delft University of Technology).
- 25 Assefa, G., & Frostell, B. (2007). Social sustainability and social acceptance in technology assessment: A case study of energy technologies. *Technology in Society*, 29(1), 63-78.
- 26 Devine-Wright, P. (2011). Place attachment and public acceptance of renewable energy: A tidal energy case study. *Journal of Environmental Psychology*, 31(4), 336-343.
- 27 Metze, T. (2013). What the Frack? Development of the Controversy About Hydraulic Fracking for Shale Gas in the Netherlands.

- 28 O'Hara, S., Humphrey, M., Jaspal, R., Nerlich, B., & Poberezhskaya, M. (2013). Public perception of shale gas extraction in the UK: How people's views are changing. *University of Nottingham*.
- 29 Mulder, K. (2012). The dynamics of public opinion on nuclear power. Interpreting an experiment in the Netherlands. *Technological Forecasting and Social Change*, 79(8), 1513-1524.
- 30 Majcen, D., Itard, L. C. M., & Visscher, H. (2013). Theoretical vs. actual energy consumption of labelled dwellings in the Netherlands: Discrepancies and policy implications. *Energy Policy*, 54, 125-136.
- 31 Verbong, G., & Geels, F. (2007). The ongoing energy transition: lessons from a socio-technical, multi-level analysis of the Dutch electricity system (1960-2004). *Energy policy*, 35(2), 1025-1037.
- 32 Hoppe, T. (2012). Adoption of innovative energy systems in social housing: Lessons from eight large-scale renovation projects in The Netherlands. *Energy policy*, 51, 791-801.
- 33 Meijer, I. S., Hekkert, M. P., & Koppenjan, J. F. (2007). How perceived uncertainties influence transitions; the case of micro-CHP in the Netherlands. *Technological Forecasting and Social Change*, 74(4), 519-537.
- 34 Cotton, M., Rattle, I., & Van Alstine, J. (2014). Shale gas policy in the United Kingdom: An argumentative discourse analysis. *Energy Policy*, 73, 427-438.
- 35 Metze, T. (2014). Fracking the Debate: Frame Shifts and Boundary Work in Dutch Decision Making on Shale Gas. *Journal of Environmental Policy & Planning*, (ahead-of-print), 1-18.
- 36 Scrase, J. I., & Ockwell, D. G. (2010). The role of discourse and linguistic framing effects in sustaining high carbon energy policy—An accessible introduction. *Energy Policy*, 38(5), 2225-2233.
- 37 Turnhout, E., Hisschemöller, M., & Eijsackers, H. (2008). Science in Wadden Sea policy: from accommodation to advocacy. *Environmental science & policy*, 11(3), 227-239.
- 38 Devine-Wright, P. (2005). Beyond NIMBYism: towards an integrated framework for understanding public perceptions of wind energy. *Wind energy*, 8(2), 125-139.
- 39 Midden, C. (2014). *Publiekreacties op energiesystemen, het perspectief van de burger*. Eindhoven

Referenties Discoursanalyse

Aarts, N., Ruysenaars, B., Steuten, C. en van Herzele, A. (2015). Knettergeek plan van een stelletje natuurfreaks! Een analyse van discussies rondom de implementatie van natuurbeleid. Den Haag: WRR.

Aarts, N., & van Woerkum, C. (2008). *Strategische communicatie*. Uitgeverij Van Gorcum.

Atkinson, J. M., & Heritage, J. (1984). *Structures of social action*. Cambridge University Press.

Edwards, D. (1994). Script formulations: A study of event descriptions in conversation. *Journal of Language and Social Psychology*, 13 (3), 211-247.

Edwards, D. (1999). Emotion discourse. *Culture and Psychology*, 5 (3), 271-291.

Elchardus, M. (2007) 'Classical republicanism and the contemporary voter: An empirical cultural sociology of the relationship between the private realm and the public sphere', *Poetics* 39(5): 407-425.

Haen, D., Snejder, P., Molder, H.F.M. te and Swierstra, T.E. (2015) Natural Food: Organizing 'Responsiveness' in Responsible Innovation of Food Technology. In: Bert-Jaap Koops & Ilse Oosterlaken & Henny Romijn & Tsjalling Swierstra & Jeroen van den Hoven (Eds.), *Responsible Innovation 2: concepts, approaches, and applications*. Springer International Publishing, Cham, 161 - 181.

Heritage, J., & Raymond, G. (2005). The terms of agreement: Indexing epistemic authority and subordination in talk-in-interaction. *Social Psychology Quarterly*, 68(1), 15-38.

Horton-Salway, M. (2004). The local production of knowledge: disease labels, identities and category entitlements in ME support group talk. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Study of Health, Illness and Medicine*, 8(3), 351-371.

Hutchby, I., & Wooffitt, R. (2008). *Conversation analysis*. Polity.

Klarenbeek, A., Stinesen, B. & Hartog, J. (2014), Handreiking Discoursanalyse. Groningen en Utrecht: Hanzehogeschool Groningen en Hogeschool Utrecht.

Lévi-Strauss, C. (1979) *Myth and Meaning. Cracking the Code of Culture*, New York, Schocken Books Inc.

Machado, I. L. (2014). Irony as a Communicative and Argumentative Strategy. *Bakhtiniana, Rev. Estud. Discurso*, vol.9, n.1, pp. 108-128.

Pan, Z. & Kosicki, G. M. (2001), Framing as a strategic action in public deliberation. In S. D. Reese, O. H. Gandy, Jr., & A. E. Grant (Eds.), *Framing public life: Perspectives on media and our understanding of the social world*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, pp. 35-66.

Pomerantz, A. (1986). Extreme case formulations: A way of legitimizing claims. *Human studies*, 9(2-3), 219-229.

Potter, J. (1996). *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. Londen: Sage.

Potter, J. (2004). *Discourse Analysis*. In: M. Hardy and A. Bryman (red.), *Handbook of data analysis*. Londen: Sage, pp. 607-612.

Richardson, S. A., Dohrenwend, B. S., & Klein, D. (1965). *Interviewing: Its forms and functions* (157-58). New York: Basic Books.

Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language* (Vol. 626). Cambridge university press: Cambridge.

Shaw, I. (2002). How lay are lay beliefs? *Health: An Interdisciplinary Journal for the Study of Health, Illness and Medicine*, 6(3), 287-99.

Snejder, P. and te Molder, H.F.M. (2005). Moral logic and logical morality: Attributions of respon- Moral logic and logical morality: Attributions of responsibility and blame in online discourse on veganism. *Discourse and Society*, 16(5), 675-96.

Stivers, T. (2005). Modified repeats: One method for asserting primary rights from second position. *Research on language and Social Interaction*, 38: 131-158

Van Herzele, A, Aarts, N. en J. Casaer (te verschijnen) Wildlife comeback in Flanders: Tracing the fault lines and dynamics of public debate. *The European Journal of Wildlife Research* (under review).

Vasterman, P. L. (2005). Media-hype self-reinforcing news waves, journalistic standards and the construction of social problems. *European Journal of Communication*, 20(4), 508-530.

Over Gas Gesproken

